

DOBROGEA BETWEEN 1916 AND 1918 IN GERMAN HISTORICAL SOURCES*

Valentin CIORBEA **

Abstract. The article examines some documents created by the German Stage Administration of Dobrogea, which began to organize itself since October 1916 on an area of 7.700km², which included the county of Constanța and a strip in southern Tulcea. In the absence of historical sources destroyed by war and occupiers, the remaining historical sources from the German administration are essential for knowing the situation of an important area of the region between the Danube and the Black Sea. Essential information is included in the **Memorandum of the German Stage Administration of Dobrogea issued in mid April 1917**. Knowledge of demographic realities is possible from the data in two statistics: **Statistics of the Inhabitants of the German Stages Administration in Dobrogea, 15 May 1917** and **Statistics of the Inhabitants of the German Stage Administration in Dobrogea, February 15, 1918**. Another document, **Report on Conversations that took place between commanders charged with the exploitation phase, supply officers and commanders of regiments and battalions**, refers to 16 themes. “Curierul Dobrogei” periodical is published in German by the German Administration, later with a supplement in Bulgarian and Turkish. The German government printed **Images from Dobrogea**, a valuable collective volume, with the contributions of major German scientists.

Keywords: Dobrogea, WWI, German administration, demography, wealth exploitation

The campaign plan prepared by the General Staff under which Romania entered the war in the summer of 1916, for achieving the major national objective, first against Austria-Hungary and later against the Central Powers, implied on a major front in southern Dobrogea, the “strategic defensive” against Bulgaria’s military reaction, while covering the landing and stopping the Russian and Serbian troops south of Cernavodă-Constanța line. Later from Dobrogea a “limited attack” was expected up to the line Rusciuk - Șumla - Varna in order to

* The study is the revised and completed version of *Realități dobrogene dintre anii 1916-1918 în izvoare istorice germane*, in *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație* (coord. Valentin Ciorbea, Corina-Mihaela Apostoleanu, Olga Kaiter), 2nd revised and completed edition), Constanța, 2014, pp. 101-108.

** Associate Member of the Academy of Romanian Scientists.

stop the troops in Bulgaria, Germany, Turkey and Austria-Hungary and eliminate the possibility of an attack toward and across the Danube, which would have threatened the strategic operations in Transylvania.¹

After the Romanian Army entered the war on the evening of 14/27 August 1916, the fighting on the front in Dobrogea, as well as that across the Carpathians, in Transylvania, was affected by the disaster at Turtucaia (August 24-September 6, 1916), where Romania faced a heavy and humiliating defeat.

The evolution of the front line between the Danube and the Black Sea was but a series of successive attempts to stop the enemy offensive. Although, subsequently, Romanian and Russian-Serbian units opposed a staunch resistance until December 22, 1916, when most of Dobrogea was occupied by Bulgarian, German and Turkish troops, except for the Danube Delta, which Romania still controlled.²

The advance of troops of the Central Powers caused in Dobrogea, especially among Romanians, representatives of the state, a certain state that evolved from concern to panic. In Constanța, the events after the country's entry into the war and dramatic day of 9 October 1916, when the city was evacuated by the authorities, military convoys and other populations, are known to us through studying original historical sources.³

The population of Constanța began to leave town in a hurry in early September 1916. The events were precipitated under the impact of the aviation bombings carried out by German and Russian military authorities' decisions. The decision of Admiral Patton, commander of the Russian squadron in the port of Constanța, to reload, at night, the materials on the quay and go to Sevastopol strongly affected the morale of the people in Constanța.⁴ Aware that the petroleum products stored at the petrol station could not be evacuated, the prefect, O. Mumuianu obtained from general A.M. Zaiionikovski, commander of the 47

¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1918*, 2nd revised and completed, vol. I. Editura Casei Școalelor, București, 1925, pp. 444-445; 473-478. Colonel dr. V. Alexandrescu, ș.a., *Istoria militară a poporului român de la cucerirea independenței de stat până la înfăptuirea Horii Unirii de la 1918 în anii înfăptuirii Primului Război Mondial*, București; 1988, pp. 431-437; *Campaniile din Dobrogea. Rapoarte de război din Marele Cartier General, în Bilder aus der Dobrudscha 1916-1918 / Imagini din Dobrogea 1916-1918*. Trans. Gustav Rükert, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, pp. 316-334.

² Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între anii 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*. 2nd revised and completed edition. Foreword acad. Florin Constantiniu, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, p. 34.

³ See *Idem*, *Constituirea sistemului româno-rus pentru apărarea portului Constanța august 1916*, in *Tradiție, Istorie, Armata*. (Coord. Olimpiu Daniel Glodarenco), vol I. Editura Siteh, Craiova, Editura Muzeului Național „Regele Ferdinand”, 2015, pp. 445-449; *Idem*, *Evoluția Dobrogei*, pp. 30-43.

⁴ Romanian Military Archives, the Sea Division archive, file 18, f. 34.

Russian Division, the morning of October 9, the approval for the deposits to be burned, the order not being executed by Admiral Patton “under the pretext that Constanța would be saved”.⁵ The approval for the evacuation on October 8 was also late, as troops of the Central Powers were ready to break through the southern part of the city. The state, army and institutions goods could not be evacuated. People sought refuge in haste “with a small suitcase, or even less”; the first concern was to ensure the transport of the wounded, of the documents and archives of the Council, as reflected in a report of the prefect on October 11, 1916, to the Government and the High General Command.⁶

We find out what happened to the city archive from a document from 1919 entitled “Memorandum on the damage done by the enemy in Constanța city” submitted by the City Hall to the Interior Ministry. It is confirmed that the archive “was mostly saved” and taken to Brăila. Subsequently, by order of the German Stage management it is returned to Constanța, being stored in the cellars and attics of the building occupied by Stage Commandant. At the request of the traders in Constanța, who lacked wrapping paper, the files of the City Hall were sold to them. Everything was lost.⁷

During the German occupation, which lasted from October 9, 1916 to November 1918 were kept a few documents in the Archive of the City Hall of Constanța owned by Constanța County National Archives, where there are several files of the German administration that offer information on different aspects (wood supply, wages, education, etc.) regarding the evolution of the city.⁸ For other places no such sources were kept. However, through historical documentary sources created by the German military authorities in charge of an important area of Dobrogea we have access to some information. The first presentation of some documents had been done in the “Archives of Dobrogea” journal since 1919, as we will see further.

The causes that determined Germany to build up its own Stage administration between the Danube and the Black Sea come from the most important German historical source: **Memorandum of the Stage Administration German of Dobrogea drawn up in mid-April 1917.**⁹

After the occupation of Dobrogea, the Bulgarian government created and installed their own structures “with prefects, vice-prefects, mayors and three

⁵ „Dobrogea Jună” (Constanța), an XIV, no. 3, December 25, 1919.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Apud Stoica Lascu, in „România de la Mare”, I, no. 1/1992, p. 29.

⁸ National Archives Constanța branch, the Archives of the City Hall of Constanța, files 1-10/1917; 1-13/1918; Constantin Cheramidoglu, *Regimul ocupației militare la Constanța* (oct. 1916 – dec. 1918), in „Analele Dobrogei”, new series, IV, no. 1, Constanța, 1998, pp. 95-102.

⁹ *Denkschrift der Deutschen Etappen Verwaltung in der Dobrudscha. Abgeschlossen Mitte April 1917 / Memoriu al Administrației germane de Etapă din Dobrogea* (Eds. Valentin Ciorbea, Constantin Cheramidoglu, Walter Rastatter), Editura Ex Ponto, Constanța, 2012. (Passim)

member committees”¹⁰ for the administration and theft of goods in the region. In Constanța a prefect of Dobrogea was appointed, subordinated to the government in Sofia. The territory was divided into six sub-sections based in Constanța, Medgidia, Cernavodă, Rasova and Silistra. Actually, the respective organization was structured on the military liaison points.

To send a strong signal to the Bulgarian society, Prime Minister Rodoslavov came to Dobrogea and participated in the installation of the Bulgarian mayors in Constanța, Caraharman¹¹, Hârșova, Cernavodă, Rasova and Silistra. In the first three places, police stations and law courts to apply the legislation of the neighbouring state were installed. The Romanian magistrates, rejected, were arrested according to “war procedures” on charges that they harmed the interests of the Bulgarian state.¹² The Bulgarian language was imposed as the official means of communication.

The Memorandum unequivocally states that the objectives of the civil and military Bulgarian authorities, in the first weeks, were concerned only with “the spoliation of the population on the territory for the army, deserters tracking and gathering cattle”.¹³ The document emphasizes that the work of the Bulgarian administration was “directed to enslave the last economic forces still existing to Bulgarian interests and the private interests of the officials.”¹⁴

Through the policy applied in Dobrogea, Bulgaria has put its partners - Germany, Austria-Hungary and Turkey - at a disadvantage, creating difficulties to them. Very quickly “the allies were not on the same side”, as supply issues and the measures in Sofia to solely control Dobrogea turned it into the main cause of friction in the alliance of the Central Powers.”¹⁵ Germany was experiencing a shortage of engine oil and strategic materials, oil, cereals, etc., which were, according to Lt. Col. Van Bergh, Chief of Staff of the German Administration of the Danube and Black Sea, “the nerve of the war” and Dobrogea held such products.¹⁶ On the other hand, Bulgaria wanted to exploit the province for its own purposes, an attitude that led to misunderstandings and even military clashes in Dobrogea, which imposed the adoption by the management of the German army of certain measures to deal with the actions of the Bulgarian troops. The government in Berlin decided to install between the Danube and the Black Sea a military stage administration as it had in the other occupied regions.

¹⁰ C.B., *op.cit.*, p. 127.

¹¹ Caraharman – today the village of Corbu.

¹² *Denkschrift*, p. 27.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 25.

¹⁵ Von Björn Opfer-Klinger, *Eine kleine Region spaltet den Verbund – Die Dobrukscha als Konfliktregion im Ersten Weltkrieg*, in „Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik”; Heft No. 1u.2/Herbst 2014, p.47 și urm.

¹⁶ C.B., *op.cit.*, p. 119.

The order for establishing what was originally called **the German Territorial Administration of Romanian Dobrogea** was issued on 24 October 1916. Subsequently, the military structure was renamed **the German Stage Administration of Dobrogea**. At its command was appointed Lieutenant General Kurt (Curt) von Unger as an inspector, under Field Marshal Mackensen, commander of German troops in the occupied territory of Romania. The main mission of the military administration “was collecting and distributing supplies and commissioning a new economy of war production”.¹⁷

The territory in Dobrogea, where the German Stage Administration was installed, was lying on 7,700 km². It included the county of Constanța and a strip in Tulcea County bounded by imaginary line east of Cape Doloșman, the extension Jurilovca - the Russian Slava and Ostrov to the west. In the north of the Danube, the control was held by the 3rd Bulgarian Army.

The Stage Administration had five military, economic and administrative structures. For instance, the **Staff** had been assigned five officers having as chief, as stated above, Lieutenant Colonel Van den Bergh. **The economic staff** coordinated the economic activity of Economic Commission, commanded by the cavalry captain, Kreth as president, having five subordinate officers responsible for the agricultural department, the technical department and department of industrial materials. The other two had office and other responsibilities of command. The economic staff included the **Service of raw materials of war**, the command of which was held by a captain.

A third structure, the **Administrative service**, was assigned to officers and civilians who were responsible for intendency; civil administration, the board of war and justice issues. **The Health service, the Veterinary service, the Directorate of constructions** and a military priest were subordinate to the same service.

For economic and military reasons the area was divided into six stages commandments:

A. Constanța (262) staffed with four officers; **B.** Medgidia (294) with three officers; **C.** Caraomer (274) with three officers; **D.** Cuzgun¹⁸ (295) with two officers; **E.** Hârșova (293) with three officers; **F.** Cogealac, two officers with economic responsibility and also for the coastguard between Cape Midia and Cape Doloșman, subordinated to the commandment in Hârșova.

Each stage commandment was divided into sub-regions, and the towns in sectors.¹⁹

¹⁷ Günter Klein, *Ocupația germană în România din anii 1916-1918 în lumina memorialisticii germane despre Primul Război Mondial*, in „Buletinul Arhivelor Militare. Document”, XI, no. 4(42), 2008, p. 5.

¹⁸ Ion Corvin.

¹⁹ *Denkschrift*, p. 1.

A fourth structure of the Administration was represented by the German troops deployed in Dobrogea: the 1st Regiment of Reserve Hunters Troops, the 12th “of Landsturm” / 19th Battalion and “Landsturm” XVIII / 55th Battalion.²⁰

Most troops were installed in Constanța for evaluating the productive capacity and the products in the warehouses, which had to be transported to partners in the Central Powers.

To organize the transport of raw materials and technical maintenance of pipelines that bring raw oil from the port of Constanța oil station, the **Fuel service** was created. Another structure took over the maintenance of electrical installations in the port and city of Constanța to ensure the lighting, technical supervision of the silos and the installations of the water plants at Murfatlar (Basarabi) and Cernavodă, supervised by four officers and “many technically qualified teams or locksmiths”.²¹

The Section for agriculture was concerned with organizing the agricultural works executed by German soldiers as well as “the management of larger lands”.²²

To purchase products from the area controlled by the 3rd Bulgarian Army and the civilian purchasers, who took over various items from the population, a centre was organized **For raw materials**, handled by four officers.

The Memorandum informs us that until March 27, 1917 when the employment of military personnel for all structures was over, the **Stage Administration** “was initially powerless”²³ as the Bulgarian officials refused to collaborate with the military Germans, in the context of a lack of regulations established at government level between Germany and Bulgaria. From late November 1916 the leaders of the German Administration started replacing the Bulgarian officials, an operation conducted “with many difficulties, after long negotiations and with great discontent that were about to deteriorate the relations between comrades”, in the opinion of historian Constantin Kirițescu.²⁴

The reality is confirmed by Gen. Erich Ludendorff, who would emphasize in his memoirs, published in Romania in 1919, that “Bulgarians caused many hardships in Dobrogea to the German authorities and the German government suffered from such harassment.”²⁵

The city council imposed in Constanța by the Bulgarian occupiers not being representative was changed with citizens “of the most respectable of all

²⁰ C.B., *De sub ocupația germană în Dobrogea*, in „Arhiva Dobrogei”, vol. II, no. 2, April-June 1919, p. 117-118.

²¹ *Ibidem*, p. 5.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 27.

²⁴ Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 165.

²⁵ *Memoriile generalului Ludendorff despre războiul mondial și prăbușirea Germaniei*. Editura „Răspândirea culturii”, București, 1919, p. 437-438.

nationalities in the city”.²⁶ The Bulgarian side reacted immediately arresting rejected members, bringing war provisions as justification.²⁷

Until January 5, 1917, when the leaderships of the two armies, German and Bulgarian, signed the Convention at Pless, there was “an unacceptable and damaging situation for the prestige of the Stage Administration”, which failed to control its territory and fulfil, in good conditions, the orders for which it had been established.²⁸

The document reports that the two key officials in Constanța, the prefect and the police chief, had to be subordinated to General Von Unger. The prefect’s duties were limited to the role of “helping consultative organ” of the head of the German Civil Administration for the activity of villages and the representation of the Bulgarian population.²⁹ Until February 15, 1917 the Bulgarian officials were dismissed, the entire administration reorganized, the stage and economic commandments replaced the prefect, vice-prefects and mayors. Some larger villages due to the small population were treated as small ones and Cernavodă and Hârșova as rural areas”.³⁰ In Constanța an Austrian mayor was appointed, namely Sidorovicz, who had lived in the city for 18 years, only up to the arrival of the administrative officer who took over the affairs of the town hall.

The population was warned, through notices, that the entire administration “is led only by the economic and stage commandments.”³¹ Later, at the insistence of the Bulgarian government, Germany agreed that the stage commandments be led by a Bulgarian officer, with a status of a representative, and in localities with Romanian and Bulgarian populations be installed Bulgarian mayors, Muslim mayors in the localities with Turkish and Tartar populations and German mayors for German communities. Regarding the ethnic problems in Dobrogea, the last word was reserved to the government of the Reich.³²

The war had affected “the region to a large extent”, **the Memorandum** states. Most of the villages in the fighting areas “had been burned and completely destroyed.” “The refugees led their lives among the ruins, being robbed of all the necessary means to resume their economic activities”. The image of “the territory devoid of humans and animals, made through the wilderness, a desolate impression, with the exception of a few villages”.³³

Until April 1917, when **the Memorandum** was drafted, the number of the existing population in the Stage was unknown, a census being impossible to

²⁶ *Denkschrift*, p. 27.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 29-30.

³⁰ *Ibidem*, p. 35.

³¹ *Ibidem*, p. 31.

³² Von Björn Opfer-Klinger, *op.cit.*, p. 54.

³³ *Ibidem*, p. 17.

conduct. In mid-February 1917, approximate total population of about 80,000 was estimated, of which 26,300 Romanians (32.1%); Turks and Tatars 25,100 (30.6%); 20,800 Bulgarians (25.7%); Germans 5,300 (6.5%); Greeks and Armenians 4,500 (5.1%). The population of Constanța had diminished by 7,100 inhabitants, before the war it had been 34,000, according to the figures included in the document. The Turks and Tatars numbered 3,100, 800 Bulgarians, 300 Germans, 180 Austrians, 700 Greeks, 250 Armenians, 110 Albanians, 1300 Romanians.³⁴

The first task of the leadership of the Stage, given the consequences of the war and the lack of legal certainty, was to restore public confidence to ensure the latter that they would resume the economic activity as well. Gradually, groups from Dobrogea returned from their refuge, an activity controlled by a structure created to this effect, the Refugee reception centre in Brăila. In Cernavodă and Ostrov, there were established pickup points of those who returned to the region. After medical examination, vaccination and deworming, compact groups were guided to their settlements. Until April 1917, 15,296 people from Dobrogea came back to the right of the Danube, through Brăila, with 5.562 cattle. Through Fetești and Piuș Petrei, there were large columns that were not medically controlled or counted. The same situation has happened in Cernavodă and Hârșova.³⁵

The awareness of the demographic changes imposed the leaders of the Stage Administration the performing of two censuses whose data were published on May 15, 1917 and February 15, 1918, in the form of brochures. Unfortunately, they were not preserved; the content is however known through the analysis done immediately after the war by Constantin Brătescu, the renowned professor from Constanța, the first researcher interested in the German Administration in Dobrogea.³⁶

The first, actually a statistical entitled **Einwohnerverzeichnis in Bereich der Deutschen Etappen – Verwaltung in der Dobrudscha, nach dem stande vom May 15, 1917** (*Statistics of the Residents of the German Stages Administration in Dobrogea, 15 May 1917*) comprises the “overall figures of the nationalities of the six subdivisions managed by the German stages”.³⁷ According to the census, the number was 5333, that is 33 more than the best approximation in 1917. The Bulgarians had risen to 28.910, meaning 8.110 inhabitants more. The growth of the Bulgarian population is explained by the installation of their administration by the government in Sofia. The Turks and Tatars also recorded an

³⁴ *Ibidem*, f. 9.

³⁵ *Ibidem*, p. 19.

³⁶ C. Brătescu, *Două statistici etnografice germane în Dobrogea, 15 mai 1917; 15 februarie 1918*, in „Arhiva Dobrogei”, Journal of the Society for the Research and Study of Dobrogea, vol. 2, no. 1, 1919, pp. 60-71.

³⁷ *Ibidem*, p. 60.

increase of 9966 souls, being 35.066 in total. The figure for Romanians was 87 990. The number of Russians, Armenians and Jews etc. was 6065. The census in Constanța included 26,708 residents. Before entering the war, Constanța had 33 918 inhabitants.³⁸ Comparing the data, a difference of 7.210 inhabitants is detected. We appreciate that the number of refugees was higher. The increase can be put down to the Bulgarians recently arrived in the area. In Medgidia, 31 464 were registered, at Caraorman (Negru-Vodă) 15.388, at Cuzgun (Ion Corvin) 32 154, 27 916 in Cogealac, 35.682 in Hârșova. The German Stage Administration in Dobrogea stated that in May 15, 1917 the total population in the area counted 169 322 inhabitants.

The second set of eight pages was named **Einwohnerverzeichnis in Bereich der Deutschen Etappen – Verwaltung in der Dobrudscha, nach dem stande vom** February 15, 1918 (*Statistics of the Residents of the German Stages Administration in Dobrogea, 15 February 1918*).³⁹ The census specifies the number of localities existing in the stage, a total of 247, and the sub-phases as follows: Constanta 32; Medgidia 48; Caraorman 39; Cuzgun 49; Cogealac 37; Hârșova 42.

Secondly, this situation also presented the percentage of the residents: Romanians 51.97%; Turko-Tatars 20.71%; Bulgarians 17%; Lippovan Russians 3.65%; Germans 3.15%; Armenians, Greeks, Jews, etc. 3.52%.⁴⁰ The statistics of the Stage Administration supports, through figures that may not be suspected of pro Romanian partnership, that Romanians, although in difficult conditions, were the majority population in the **Stage Administration of Dobrogea**.

It must be noted that during the Stage the movement of people was controlled and strictly regulated. On 15 January 1917, through an order of the day completed with application instructions, citizens could travel, in sub-phases, with an identity card issued by the structure management across its validity. For travel outside the sub-phases a “pass” signed by the local commander was needed.⁴¹ Entering the Stage area was made based on the specifications of a new order of the day of 27 January 1917, made only with the approval of the German Administration. Its application, according to **the Memorandum**, faced difficulties from the local Bulgarian government headquarters, who granted passports to their citizens “without approval even if only in one case.”⁴²

Communication with the population was made through the leadership of the administrations of the sub-phases through notices, as mentioned, and with the

³⁸ *Tomi-Constanța*. Monograph by Colonel Ionescu Dobrogianu, professor. With the design of the city and street indices, Constanța, 1931, p. 97.

³⁹ C. Brătescu, *op.cit.*, p. 61.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Denkschrift*, p. 39.

⁴² *Ibidem*.

subordinate troops by a periodical whose first three issues bore the name of *Deutsche Etappen Verwaltung in der Dobrudscha* (the first edition was not preserved; most likely to have been printed on November 21, 1916, and the next two issues on 22 and 23 November the same year). Starting with the fourth issues, the newspaper changed its name to *Dobrudscha Bote*.⁴³ Since 1917, the *Courier* published “a supplement in Bulgarian and Turkish on the same sheet”.⁴⁴

To be able to perform the main tasks regarding the raw material necessary in the war for Germany and its allies, the German Stage Administration of Dobrogea put to the fore the issue of taxes and the improvement of the economic situation. The taxes introduced by the Bulgarian officials were removed and there was a return to the fees charged during the period of the Romanian administration. Due to lack of documents regarding the precarious economic situation and the tax system, Constanța had to be fully recovered. From what the Bulgarians had cashed from the taxes on the sale of bread and fish amounts were allocated for administrative needs. The money did not cover the expenses so that the City received a loan of 30,000 lei from the Financing Deposit of the territory controlled by the leadership of the Stage.⁴⁵

In order to determine the quantities and types of existing products, the economic situation was evaluated. They began with the sub-phase of Constanța. On 5 November 1916, in the port silos there were 10,340 tons wheat, 60 tons rye, 3,050 tons flour, 3,750 tons corn, 1090 tons oats, 13,500 tons barley, 500 tons bran and 2,600 tons beans.⁴⁶ From the surroundings, 685 tons of barley and 556 tons of beans were gathered. The quality of the stocks was poor, the most part being affected by high humidity, which is why the barley, for example, had sprouted. From what they could use, a part was allocated by the end of the year, to German troops, the 3rd Bulgarian Army and the inhabitants of Constanța.

Most cereals were distributed to Turkey under the Convention in Sofia signed on 2 December 1916 by the authorized leaderships of the armies of the Central Powers. The requisitioned or purchased grain were given to the 3rd Army for consumption, and the peasants retained the seed and food for animals. The villages that could not provide for their food were also given some grain.⁴⁷

The leadership of **the German Stage Administration** decided to strictly control food supplies, grain and animals, to ensure the feeding of their troops and of the population. The information coming from the territory was alarming. The Stage headquarters reported that a large cereal deficit cannot “cover the food

⁴³ Dumitru Constantin Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană (1879-18980). Bibliografie comentată și adnotată*, Constanța, 1985, p. 113.

⁴⁴ Emanoil Bucuța, *Cincizeci de ani de presă dobrogeană în 1878-1928. Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 739.

⁴⁵ *Denkschrift*, p. 37.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 121.

needs of the population and the sowing ones”.⁴⁸ To determine the peasants to “openly” give the grain stored it was decided that the takeover is paid in cash.”⁴⁹

The same decision was applied in the case of “animals purchased for slaughter”.⁵⁰ The commanders inventoried the livestock. In the territory, they found 29,000 horses, 20,000 cattle, 78,000 sheep, 1,100 goats and 5,500 pigs.⁵¹ The capacity of the owners to feed the animals, as outlined, was “bad” because of the harsh winter, with deep snow. Only about 100 kg of meat was ensured, which was quite insufficient for the German troops. It was considered that “meat eating for the population was out of the question.”⁵²

If they initially ensured the residents in villages various foods, the task of purchasing the essentials was transferred to mayors. Where localities could not resolve the issue for themselves, compensation plans were approved.

The market in Constanța lacked products, such as coffee, tea, sugar, oil, vinegar, etc. “but – **the Memorandum** mentions - this situation exists in the country and the population must accept it.”⁵³

The activity of the mills, except those controlled by the Bulgarians, was placed under military watch. From what was being grinded, those who worked were allocated 500 gr. flour and 250 gr. corn meal for a child. The residents who were not engaged in work for the benefit of the occupants received only corn.

The needs for food increased as groups of refugees returned home. Crossing points at Ostrov, Hârșova and Cernavodă were arranged as food distribution centres.

The attention of the German and Bulgarian occupiers also targeted the existing inventory of oil products in the ports of Constanța, Medeea and Palas, the requisition and the division among occupants of these products.

Two evaluations were performed. The first completed before November 4, 1916, when Russian ships bombed deposits of oil, revealed that the total inventory by product category was as follows: petrol 133,000 tons; oil 55,000 tons; 27,800 tons fuel oil; Diesel 21,390 tons; 1,150 tons of engine oil. 150 barrels, each with 175 kg engine oil, were also found.

The attack of the Russian ships destroyed seven storage tanks and five were damaged, losing 16,300 tons of oil, petrol and diesel. The second inventory data showed that the first report was not in accordance with reality.⁵⁴ New measurements were taken and the composition of the stored products was analyzed. The quantities found and presented **the Memorandum** show that in

⁴⁸ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Denkschrift*, p. 45.

⁵² *Ibidem*, p. 49.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 49-50.

Constanța there were 118,214 tons of light and heavy petrol; 63 tons of oil; 10,198 tons of Diesel; 32,763 tons of fuel oil; 149 engine oil and 16 tons of naphthalene. At Medeea were inventoried 100,000 centres of tin and wooden barrels.⁵⁵

The Sofia Convention, in paragraphs 3-4, specified that the expeditions had to be made according to the transport possibilities. Germany reserved the gasoline for light aircraft and the Diesel required for submarines. The other products went to Bulgaria, Turkey and Austria-Hungary. The requirements being pressing, a new shipping protocol was drawn up, the first products being from the endangered stocks, those that belonged “to the enemy states” and, thirdly, products from the companies including the German leader.⁵⁶ In reality, the shipments depended on the number and capacity of the railway tank wagons. In the stringent conditions, water transport was used as well. From Constanța, vessels and ships were sent to Istanbul, Turkey, and Germany loaded barges and tankers at Rusciuk and Cernavodă. Since 19 January 1917, when the plant transfer of products from cars to barges started functioning at Cernavodă, the first ship was loaded. Between November 1916 and March 1917, there were shipped by rail 24,888 tons and 647 tons by carts. It was expected that after the improvement of the weather and the use of trains to transport petroleum products, to send 20,000 tons in April.⁵⁷ Until 31 March, Germany took over 14,170 tons, Bulgaria 8587 tons and Turkey 2241 tons.

A new issue emerged in the Romanian-Bulgarian relations regarding the refinery in Cernavodă, which Bulgarians had seized together with 24 tons of petrol, oil and engine oil. The refinery had been taken over by **the Stage Administration** on February 26, 1917 “after long disputes with the Bulgarians”.⁵⁸ The inventory conducted highlighted the existence, in tanks and barrels, of an amount of engine oil of 48 tons, 78 tons Diesel, petrol 375 tons, 170 tons raw oil and 174 tons oil. Small amounts of engine oil were shipped to Constanța for needs and quality improvement. The lack of staff made the other quantities remain stored.

The increase of the intensity of the operations related to oil products made the Accounting Service and the headquarters of sub-phase to increase their staff from 34, in December 1916, to 371, out of which: 136 German soldiers, 14 Turkish soldiers, 32 civilians and 170 Romanian prisoners. The Turkish soldiers were used in barrel repairs activities and the Romanian prisoners and civilians in reconditioning activities.

The German administration wanted to improve the shipping capacity. In the absence of the plans of the buried pipelines, new pipelines were installed on

⁵⁵ *Ibidem*, p. 50.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 53.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 59.

the surface. Another problem was related to the change in pipeline valves to change the direction of transport from tanks to tank wagons. The record was for a tanker to be loaded in 6 minutes and 50 ships per day.⁵⁹ The activities were affected by fires with some installations, situations that imposed that the fire brigades be maintained “in permanent alert”.⁶⁰

Until 5 November 1916, **the Stage Administration**, through its **Center of raw materials for war**, carried out specific detection, assessment, confiscation / purchase of various raw materials in Constanța and the surroundings. That category mainly included animal products and by-products, such as various types of leather, beef, sheep, goat, pork, venison, horn, hair, wool and oil, linseed, sown and wild rapeseed, mustard, poppy, sunflower seeds, sesame, oil resulting from processing, olive oil and flax, opium, tobacco and silk cocoons. To these we could add ferrous products, copper, nickel, brass, tin, zinc, lead and various alloys, chemicals for tanning and waste rubber. On the first assessment, it was appreciated that those products amounted to 2,500,000 marks.

The activity spread across the region among the 200 civilian purchasers, mayors and “other adequate persons” who worked under the coordination of officer economists. The raw materials lacking owners were confiscated; others acquired and stored in organized centres near the rail and truck access roads.⁶¹ They took care to leave seed to producers for spring sowings.

On April 1, 1917 the value of the war raw materials had gone to 5,209,616.60 German marks, the purchases being rated as “satisfactory”.⁶² The requisitions could be higher but there were difficulties because Bulgarians took over such products and there was failure in the continuity of transport because of the lack of horses, wagons and of the bad roads.

Germany mainly took over the oilseeds, the other products being distributed for the needs of their troops and for those of the Bulgarian troops, and through the Commission in Budapest who managed the requisitions.

The mine from Altân Tepe was taken over by the Centre for raw materials and Technical service. After inspecting the deposit 3,000 tons of copper and sulphur were found. Since the installations had been destroyed and the wells flooded, preparatory work for the resumption of the production that could provide manpower was undertaken. The estimates revealed that they could count, in June 1917, on the extraction of 100 tons of copper ore.⁶³

The 1916 autumn sowings were much reduced and thousands of hectares of corn not harvested because of the transformation of the region between the

⁵⁹ *Ibidem*, p. 61.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 65.

⁶¹ *Ibidem*, p. 67.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 95.

Danube and the Black Sea in a theatre of military operations. What the farmers managed to raise, they stored, as it was the practice in Dobrogea, in holes dug in their households. The big landowners resorted to silos harvest storing.

Agricultural machinery were found “in large numbers” due to the lack of manpower and large surfaces on which specific works⁶⁴ were being done but most of them were damaged. Their redeploying required spare parts hard to find. There was a lack of manpower and draft animals. The peasants who remained here were afraid to go out into the field with carts as the Bulgarian officials would confiscate them all. Research conducted in villages revealed that except for the localities where Bulgarians lived “almost no piece of land was ploughed.”⁶⁵

As the German troops made their presence felt in the countryside “feelings of safety and legality was awakened among the villagers and the since then the spring sowings were started under the supervision of the headquarters and those in charge”.⁶⁶

To stimulate agricultural production, the German administration took some measures. The producers kept their lands, crops were purchased in advance advantageously “priced with cash money”; also plots were leased to 20 lei per hectare for 30,000 ha.⁶⁷ Seven estates of a total of 19,000 ha were managed directly by the German military.

The problem of the lack of draft animals was partially solved by buying through the Administration “of a large number of animals that were lent to peasants. Carts owned by the German soldiers were also provided for a certain price. It was hoped that the return of more refugees across the Danube would increase the number of labour arms, a sector in which the situation was regarded as oppressive.”⁶⁸

Based on estimates regarded as “unsafe”, the areas sown in autumn were of 24699.5 hectares, and in the spring of 1917 16595.6 hectares were intended to be sowed.⁶⁹ Oilseeds and maize crops were primarily considered by the Stage Administration.

In the Stage area there were 400 ha vineyard. They did not count on a “satisfactory” harvest, as they were not able to carry out the spraying with copper sulphate, which could not be purchased.⁷⁰

Steps to revitalize the fishery, which ceased because of the fact that the Bulgarians requisitioned the boats and nets and 70-80% of the crop, were also taken. The fisheries in the sectors of Constanța and Jurilovca were conducted

⁶⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 79.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 81.

⁷⁰ *Ibidem*.

under the supervision of the Administration Stage. At Jurilovca fishing was restricted “because of its proximity to the territory of operations and the absence of a significant number of fishermen.” The average daily production was of 5-6000 kg of fish.⁷¹ The Stage administration has showed its interest in the forestry sector as well. It was discovered that they could use oak bark for tanning, linden peel for manufacturing wrapping materials, charcoal burners and firewood.

The **Memorandum** appreciated Dobrogea for “hunting on the water, in one of the richest hunting regions in Europe.”⁷² The German authorities banned hunting for civilians and only officers were allowed the hunt if they had a permit, while observing the ban rules and protecting the birds, especially the herons whose feathers were extremely valuable in Vienna.

The state of **the industry and technical enterprises** was not avoided. From the outset it was found that Dobrogea “was poor in industrial enterprises”⁷³. The only cities that had “larger industrial plants” were Constanța and Cernavodă. Mechanized mills and oil mills could be found in many places but the majority were damaged. The large lime kilns from Canara, Murfaltar (Basarabi) and Hârșova did not function, as the facilities had been “taken or damaged”.⁷⁴ At the beginning of 1917 in Bucharest were purchased tools and plants to be able to operate the existing equipment.

The installation of the silos in the port of Constanța, which housed, cleaned and loaded cereals, was considered “the best and largest in Europe.”⁷⁵ After making it function again, 5,800 tons were processed and loaded in ships until April 1917. The city power plant was equipped with 5 diesel engines of 200-400 C.P. and a large battery, but they were damaged and they could not be put into operation. From the Oil Factory a combustion engine was brought to partially operate the power plant, though much of the electricity grid had been affected by the bombings. There were efforts to ensure water supply in Constanța as the water installations had been destroyed. Three small pumping stations were started; barrels of water were brought from Anadalchioi, Ovidiu and Murfatlar after they had been restored to service.

The **Stage administration** brought parts from Ghent, Belgium, to repair the largest mills in Constanța, which could grind 20 tons in 24 hours. Some workshops remained closed lacking production parts and raw materials. Some “factories” of beer, ice, soap were also put into operation. A printing press, taken over by the Stage Administration, ensured the prints required.

⁷¹ *Ibidem*, p. 83.

⁷² *Ibidem*, p. 85.

⁷³ *Ibidem*, p. 87.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

The cement plant in Cernavodă was estimated to require a capital injection of 250,000 German marks to be operated. The 300 tons of cement and lime fine, in the factory's warehouse, were requisitioned for military works. From the Screws Factory, the entire production was divided among Germany, Austria-Hungary, Bulgaria and Turkey. The Refinery in Cernavodă was placed partially in service, only the diesel production capacity from the raw materials brought to Constanța.⁷⁶

In the final chapters, the IVth, the Vth and the VIth of the **Memorandum**, the cases of the rail and sea transport, communications, health problems of the inhabitants, German troops and money circulation are presented.

Upon entering the war Dobrogea had two main rails, the double-wired Constanța-Cernavodă and Medgidia Boteni on a single wire. The latter had been built in Bazargic in 1909 and in 1913 was linked to the rail taken from Bulgaria.⁷⁷ During the military operations the rail and stations were partially destroyed. The occupants restored the rail to secure the transport of the goods looted from Dobrogea. The rhythm of the functionality of the rail was affected, according to the document, by the shortcomings of the rolling stock and personnel. The bad weather, with snow, in the winter of 1916 and the landslides played their part in reducing transport. Another issue that affected the operation and movement came from the fact that the **German military Directorate of railways** in Dobrogea had to obey "the head of the Bulgarian railways", a relationship that actually turned the structure into "an executive body of the Bulgarian Central Railways"⁷⁸. From the middle to the end of November 1916, 880 tons of various products were transported by rail. Beginning January 27, 1917, grain shipments to Istanbul were opened to 10 wagons per day. There were periods of disruption because of the transports in Bulgaria's interest.

On the main line of the Stage, Constanța-Cernavodă priority was given to transport shuttle tankers with oil products that were going to the petrol station to the loading port on the river. The first shipment was done on January 18, 1917, resumed at intervals of three days for a start. On March 31, 1917, 46 tankers were transported. Provided the extra 10 wagons to be received, they could go to 60 cars.

From Medgidia to Babadag the rail was built up to Ester.⁷⁹ It was intended to make an extension towards Prince Nicholas, by two campaign rails to ensure the 3rd Army supply and transport of ore from Altân Tepe.⁸⁰

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 93, 95.

⁷⁷ George C. Mănescu, *Evoluția căilor ferate în Dobrogea de la 1877 până în zilele noastre, din punct de vedere constructiv, în 1878-1929, Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, Cultura națională, București, 1928, p. 449.

⁷⁸ *Denkschrift*, p. 97.

⁷⁹ Ester, also called the Gorges of Dobrogea, in the area of Târgușor (Constanța county).

⁸⁰ *Ibidem*, p. 97.

Given that priority was given to the transport of strategic goods taken from the region, passenger transport was done “under less favourable conditions” in a regular rhythm. On Constanța-Dobrici-Varna one could be travel within 24 hours and to Sofia, the journey lasted 18 hours more.

The bridges over the Danube were no longer operational. The Borcea one was dynamited by the Romanian troops to prevent the passage of the Central Powers units to Muntenia and the bridge at Cernavodă was not included in circulation as the upper and lower belts had been affected by mild explosions. The German Stage leadership planned to repair the bridges and resume transport on this section of the railcar so as to ensure a good connection with Field Marshal Mackensen’s Command in Bucharest in 12-14 hours.⁸¹

Shipping was done through the **German maritime section** of Constanța. Turkey was supported for freight, old sail repair, guidance for entering and exiting the port, conducting dredging and checks on Constanța-Varna line and beyond to ensure a navigation lane without mines. A special service of security and surveillance mission carried out by planes was ensured in the case of important shipments. They installed coastal observation stations on the Romanian and Bulgarian coast, coastal batteries at Mangalia, Șabla, în Caliacra and Balcic. Between December 1916 and April 1917, 72 vessels with grain and petroleum products, ships and sailing boats went out of the port of Constanța.⁸²

The most important river port was Cernavodă, where tank barges were loaded. From mid-January until the end of March 1917, 5.703 tons of various goods, corn, barley, wheat, oil and gasoline were loaded.

The German administration took over the existing telephone and telegraph networks in Dobrogea, to which they brought improvements to secure the connections in the territory. By the Army Communications Service telephones were installed “in the most important points” in military terms, such as the coastal observation stations. For communication with the authorities of the major places in the Stage the telegraph was also used. The Constanța-Istanbul cable line, which had been decommissioned by the Romanian authorities before withdrawal, was switched on February 22, 1917.⁸³

In terms of health, the Memorandum states that at the settlement of the Stage Administration there were risks of epidemics. There were cases of cholera spread by Russian and Romanian soldiers.⁸⁴ The troops deployed from Macedonia and Asia Minor came from areas with poor health and hygiene. The looting and destruction had affected all the pharmacies and drugstores, which no longer had

⁸¹ *Ibidem*, p. 99.

⁸² *Ibidem*, p. 101.

⁸³ *Ibidem*, pp. 103, 105.

⁸⁴ Vezi Costel Coroban, *Potârnichele gri. Spitalele femeilor scoțiene în România 1916-1917*, Târgoviște, 2012, pp. 80-111.

any medication. The Romanian doctors had all fled.⁸⁵ In the rural area “the hygienic conditions were very poor.”⁸⁶

The entire population undertook vaccination against cholera, typhus and smallpox, an operation conducted many difficulties because they were few doctors, great distances between settlements and the roads were bad.

Until the drafting of the report vaccination had been carried out in the localities on the main road networks “as well as everywhere where there were garrisoned troops”⁸⁷ to the stage of completion. In the villages they were health committees under the leadership of the mayors in charge of the hygiene conditions and reporting suspicious disease. It was ordered that soldiers and locals did not live in the same room. As measures of deworming the document mentions the use of the installation at the Military Hospital in Constanța. For the troops deployed in sub-phases, in the absence of disinfecting steam machines, there were improvised facilities in rooms where hot air was introduced. The troops were provided boxes of naphthalene, some quantities of petrol, oil and powder neozol. For smaller subunits, they had water disinfection devices and bathing wagons that travelled to the places of deployment, enabling all to take the regular hygiene precautions.”⁸⁸ To avoid contamination by water, consumption was to be made only from bacteriological verified sources or if boiled.

Hospitalizations were done in the military hospital in Constanța, where there were 30 beds and in the lazarette, where 200 beds were arranged. Sections were organized for surgery, internal diseases, contagious diseases, a bacteriology laboratory, a dental clinic and a pharmacy. For civilians in Constanța, there was a “special lazarette” in which two doctors, seven nurses and three assistants called from Bucharest were working. By special order, providing medicines to the population and the opening of a pharmacy were regulated. In addition to the civil hospital, there was an annex where an observation function centre for up to 1,000 refugees was arranged. A lazarette was organized for prisoners of war. Territorial dispensaries were opened with sanitary sub-officers with doctors who had returned home. At Cernavodă, lazarette-boats were arranged.

Applying the above mentioned measures prevented epidemics and the typhus spread to the civilian population was controlled. More cases of deaths were recorded among Romanian prisoners because of poor nutrition and physical exhaustion. In such a camp 600 prisoners fell ill, of which 200 died.⁸⁹

The veterinary situation was kept under supervision. All the horses were investigated, the sick being slaughtered, isolated, permanent under notice so as not

⁸⁵ *Denkschrift*, p. 105.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 105.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 107.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 113.

to extend the danger of contamination and produce larger losses. There were 73 horses infected with scabies and they were isolated and treated. A lazarette for horses was arranged at the racetrack in Constanța where they could take care of 150 horses.

Cases of varicella occurred in the flocks of sheep of the army and a flock of a shepherd. The number of sick animals was 6.762 and they had to be isolated and treated. FMD was detected in a herd of cattle that belonged to the Bulgarians. Through quarantine measures the outbreak was removed.⁹⁰

The German administration approved of the circulation of the leu, leva and mark. The exchange rate between the mark and the other two coins was made based on a decision of the Ministry of War. On February 23, 1917 new banknotes made by the National Bank of Romania were put into circulation, a decision well received by the population. In the occupied territories of Germany introduced the so-called "requisition currency". In Romania, only eight pieces printed on the front circulated.⁹¹

Since all the banks had ceased their activity they tried opening a new bank but the idea was dropped when a fund was received through which municipalities could borrow to support their administrative expenses and for the peasants deprived of financial means.⁹² The economic and financial policy of the Administration aimed to help "the completely stagnant economic life" (sic) through the purchase of all products paid by cash or paying the work done in a tariff system.

A new assessment of all the issues that had caught the attention of the Administration was made after two months from the publication of **the Memorandum** in April 1917. On 16 June 1917, a "congress" was held in Constanța, with the participation of representatives "of the military administration and of the services economic exploitation of Dobrogea."⁹³

Niederschrift der Besprechung mit den Etappen – und Wirtschaftskommandanten, den Wirtschaftsoffizieren und Regiments und Bataillonskommandeuren (*Report on the conversations that took place between the stage commanders and the commanders charged with the exploitation phase, with the supply officers and the commanders of regiments and battalions*). The document was lost but we know the content through a presentation in the journal "Archives of Dobrogea", 1919, made by Professor Constantin Brătescu, by summarizing and quoting "as a whole the most important parts of this brochure, those which have documentary value."⁹⁴ They following issues were discussed: 1.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 115, 117.

⁹¹ Petre Covacef, *Un punct de vedere german. Doi ani de ocupație militară în Dobrogea (1916-1918)*, in *Povestea farului genovez*, Editura Ex Ponto, Constanța 2007, p. 257.

⁹² *Ibidem*, p. 119.

⁹³ C.B., *op.cit.*, p. 118.

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 116-133.

German Stage Administration tasks in relation to their allies; 2. Germany's economic status and the German Stage Administration facilities; 3. Preparation of harvesting, autumn ploughing, renting the fields, wood purchasing; 4. Fishing; 5. The issue of supplies; 6. Technical problems; 7. Mineral oils; 8. Raw materials of war; 9. Communal administration; finances, taxes; 10. Communication routes; 11. Civil and criminal law; service compensation; 12. Health Service; 13. Fighting epidemics; 14. Regulating movements of civilians; 15. Gypsies payment; 16. Miscellaneous.

Lieutenant Colonel Van den Bergh, the main collaborator of Lieutenant General Kurt (Curt) von Unger, stressed in his address to the audience: "Romania's entry into the war was lucky for us. Without it we can hardly imagine how Austria-Hungary would have managed this year regarding cereals, Germany regarding the oils, and all the allies together and in terms of the raw materials of war."⁹⁵ Next Van den Bergh pointed out clearly that "the main purpose of the German presence in Dobrogea targeted the acquisition of grain and raw materials for the industry, especially for the war one."⁹⁶ He urged those present "to use their energy to increase productivity and the exploitation of the province since the duration of the war cannot be predicted."⁹⁷

The head of the Agricultural section of the Economic Commission of the Stage Administration, Captain von Lösch presented the priorities of agriculture: preparation of harvesting, the operation the workshops that repaired tools and agricultural machinery that should be solved through the participation of "people capable of work and unemployed townsfolk."⁹⁸ For autumn ploughing, rapeseed sowings increased by 2% as they produced the oil and fat products deficient in Germany. Abandoned arable land had to be distributed preferably to Germans, Turks and Bulgarians. Romanians and Roma were subject to compulsory work for the different wood and charcoals needs.

Lieutenant Colonel Van den Bergh also referred to the winter and spring crops. He identified the main causes of the poor results in agriculture: the delay of specific works, the fleeing population, the destruction of many villages, tools and agricultural machinery, as well as the losses caused by Bulgarians. All the officers in charge of the sub-phases presented reports on crops, wood supply, the state of the agricultural machinery etc.

"The question of providing" consumer products was presented by intendency officer Presting. Product supply to feed the military and the population was made on the Danube with ships that were unloaded at Cernavodă and transported by rail to Constanța. The transportation difficulties imposed,

⁹⁵ *Ibidem*, p. 118.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 119.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 120.

⁹⁸ *Ibidem*.

according to the officer, compliance with “the supreme principle” to provide food from Dobrogea.”⁹⁹ Presting drew attention to “the issue of feeding the horses.”

The cavalry captain Cuntze, in charge of the fishing in the Stage Administration showed that when the German administration had settled “fishery had ceased”, the causes being the departure of fishermen, the seizure by the Bulgarian soldiers of fishing tools and the fish caught in a proportion of 70-80%. After discussion with the Bulgarians, which did not lead to the expected results, the Stage Administration took the fisheries from the Romanian state “and thus the fishermen in Dobrogea began to fish in more favourable conditions.”¹⁰⁰ The fishing zones were marked and supervised, the German military being forbidden from fishing. In the lakes on the Black Sea coast, in April and May 1917, there were caught 265,821 kg fishing, distributed to civilians (88,808 kg), military personnel (67,103 kg); a quantity was also sent to Germany and Brăila and 51,423 kg were pickled.¹⁰¹

The situation of the industrial capacity was presented by Captain Alisch, Head of Section. To what it had been found in the **Memorandum**, the situation in the industrial sector had not progressed significantly. The conclusion of the officer was that the industrial plants “are partially or completely unusable or destroyed.”¹⁰² Several workshops were put into operation.

The lieutenant Brabant, the chief of the Industrial materials section, assessed the situation of the petroleum products found when the Stage Administration settled. 232,000 tons of various products were found; 20,000 tons were lost in the bombing carried out on the oil port of Constanța Station on 4 November 1916. The officer made reference to the products division, under the Convention of December 2, 1916, among the partners of the quadruple alliance. The measures for the purchase of oil, sunflower, furs and skins, wool, war raw material products were stated. All the bells had to be confiscated or the owners were issued vouchers.

The state of the administration, finances and schools was brought to the attention of the captain Cuntze, who coordinated the civil administration, too. In his report the officer resumed the situation found when the German soldiers installed, as shown in the **Memorandum** published in April 1917. It was stated

⁹⁹ *Ibidem*, p. 122.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 123.

¹⁰¹ *Ibidem*. In „Arhiva Dobrogei”, vol. 2, no. 1, 1919, p. 83-84, G.M. Ionescu published under the title *De sub ocupație germană* data found in an existing folder in Constanța City Hall Constanta on the sale of fish. Every day, between April 1, 1917 and October 7, 1918 is entered into a spreadsheet that included data on the quantity, species, proceeds, the price per kilogram. Carp was most exploited. In 1917, they sold 82,728 kilograms and cashed 92.119 lei and in 1918, 67,337 kg in, which brought 101 475 lei. Statistics show that the population of Constanța (including Anadalchio district) had 12.589 souls, a much diminished figure if compared to the figure from the census.

¹⁰² *Ibidem*, p. 125.

that “before the arrival of the German-Bulgarian-Turkish armies, all the civil servants, especially the mayors, their staff, fled, taking the official seals and documents of value.”¹⁰³ Until January 5, the German government was installed; the Bulgarian one was replaced, except for some officials in Constanța. Cuntze stressed, in his report, that Bulgarians constituted “the most upsetting element in the province” because “they obviously hinder our administration through agitations and their secret activity.”¹⁰⁴ The commanders of the sub-phases were ordered to have full authority to work according to the local practices. The financial situation was disorganized. It was decided that the taxes be paid on localities at three month-interval, “according to the financial capacity of each”, the amounts having to cover the administration costs.¹⁰⁵

The essay on school work pointed out that before the occupation, in the settlements in Dobrogea, a school and a “garden” (kindergarten, our note) functioned. Moreover, the schools of the communities of Turks, Tatars and Russians were subsidized by the Romanian state. The occupation caused the cessation of school activity, “the school buildings were destroyed or employed for military purposes; foreign teachers were missing, being hospitalized or in the war; the Romanian ones largely fled. And teaching equipment was stolen.”¹⁰⁶

The Stage Administration took some measures to resume the educational process. In the Romanian-majority population villages they could reopen “the gardens” “to unburden the parents” forced by the occupants to carry out various jobs. German schools reopening was seen as a political obligation to “lift up and support the German spirit” among children.¹⁰⁷ Regarding the Bulgarians, the document stated that schools were set up in all localities with Bulgarian teachers being brought from Bulgaria after being demobilized. It was recommended to the sub-phases commanders not to rush the reopening of Romanian, Turkish, Tatar and Russian schools, the children being required to attend work with their parents. During the harvesting and threshing, schools were to be closed.

The architect Soppart, the head of the structure of transport routes and constructions, x-rayed the 512 km of roads, in the Stage area. The main conclusion was that the situation was “largely bad”, extensive work on 200 kilometres being needed.¹⁰⁸

During the meeting there was the question of awarding compensations to the “Central Powers’ subjects” for the damage caused by war and requisitions. There was also concern for human health in the analysis.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 126.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 127.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 128.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 129.

Captain Cuntze drew attention to the movement restrictions to be imposed “to prevent espionage”¹⁰⁹. Six months travel permits were ensured to farmers only. Merchants received approval to travel only if they specified the goods. They drew attention not to grant permits for trading spirits and food, their sale being prohibited. The Stage borders had to be guarded to avoid uncontrolled immigration.

A problem for the German administration was the “Gypsy plague”. The president of the Economic Committee, the cavalry captain Kreth, expressed outrage over this category of people that could not be used in compulsory labour “because they disappear with tents and everything.” Only in Medgidia and Cararoman they could use a few Roma craftsmen for various repairs.¹¹⁰

To organize forced labour the Superior Command order was put to work; it compelled the listing on profession, age, sex and ability to work and the exact fulfilment. The tables were 18-year old girls and boys between 12 and 16 years were included.

From the brochure on the June 16, 1917 meeting we find out that, of the 512 181 hectares of arable land, there were 214 255 hectares of autumn ploughing, 5.19%, and 35.6% for the spring ones. Professor Constantin Brătescu’s conclusion on the reduction of cultivated areas is eloquent: “Just those regions which gave a number of Romanian refugees, those regions also gave the lowest percentage of cultivated land in 1916/1917”.¹¹¹

The most notable contribution to the knowledge of the 12 themes of the region between the Danube and the Black Sea reminiscent from the Stage Administration is **Bilder aus der Dobrudscha – Herausgegeben von der Deutschen Etappen – Verwaltung in der Dobrudscha** (*Images from Dobrogea - edited by German Stages in Dobrogea*, printed by the **German Stage administration in Dobrogea in 1918**, probably in a few days before leaving the region.¹¹² On the one hand, the volume responds to the needs of knowledge of the area between the Danube and Black Sea, and on the other, it was a response to the propaganda the Bulgarian made through committees that had received approval to enter the German Stage territory on the grounds that they were doing scientific research and the Bulgarian Army 3rd, which edited the “Dobrugea” journal in an aggressive tone.¹¹³

Seven personalities of German science (some of them drafted into the army) were been invited to do research on the topics suited to their specializations: Friedrich Freiherr von Huene (geologist), Robert Ritter von

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 130.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 131.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 132.

¹¹² *Vezi Bilder aus der Dobrudscha 1916-1918. Imagini din Dobrogea 1916-1918* (Passim).

¹¹³ Von Björn Opter-Klinger, *op.cit.*, p. 50-51.

Dombrowsky (biologist), Carl Schuchhardt (archaeologist), dr. R. Marcus (biologist), dr. H. Südhoff (economist) and dr. Paul Traeger (historian and ethnographer). The volume opens with a *Study on the geology of Dobrogea* (pp. 1-32), due to the professor at the University of Tübingen, von Huene, troops engineer lieutenant. His research focused on the geology and history of the region. The second article, *Mammals and birds in Dobrogea* (pp. 34-44), is written by von Dombrowsky, a researcher captivated by Dobrogea, about which he had written in his youth that it was “synonymous with El Dorado”.¹¹⁴ The fauna is analyzed in relation to the geography and climate of the region.

Dr. R. Marcus, troops engineer lieutenant, has two contributions in volume: *the Danube and the Black Sea* (pp. 45-69) and *Fishing in Dobrogea* (pp. 70-91), which proves that the author was capable of a geopolitical understanding of the role played by the Danube and Black Sea in the historical evolution of the region. It outlines the characteristics and water changes according to the seasons. The second article describes the lifestyle of the fishermen in Dobrogea, the production proceeds, etc.

The director of Economic School in Bucharest, dr. H. Südhoff highlights *the Economic importance of Dobrogea*, focusing on agriculture and animal raising. There is also important information about the structure of the soil and climate factors in the productivity of these branches.

Professor Carl Schuchhardt, director of the Museum of Ethnography in Berlin, the famous archaeologist, very informed on Dobrogea since 1884¹¹⁵ deals, in his study, with *Archaeological research in Dobrogea* (pp.110-130), subjects of great importance for understanding the ancient period of the region: Trajan's Waves, the Monument in Adamclisi, the excavations conducted in the fall of 1917 at Cernavodă and Constanța mounds. Schuchhardt inserted in his book his experience between the Danube and the Black Sea. *A trip to Dobrogea 32 years ago* (pp. 293-315) takes us through Cernavodă, Constanța, Hârșova, the places visited by the author by train and wagon. We remind for reader the conclusion: Dobrogea “has lost none of its old special geographical position, the cause of all its political destinies.”¹¹⁶

The most valuable scientific contributions, also in the thickness of the volume (pp. 131-392), belong to dr. Paul Zelendorf-Traeger in Berlin.¹¹⁷ Under the heading *Studies on Dobrogea*, the author addresses four topics of major interest for knowing the history, ethnography and anthropology of the Danube and

¹¹⁴ *Bilder aus der Dobrudscha*, p. 32.

¹¹⁵ Carl Schuchhardt's contributions to the archaeological research of Dobrogea, see Octavian Bounegru, *Carl Schuchhardt și cercetarea arheologică a Dobrogei (1884-1918)* in *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european* (prof.univ.dr. Valentin Ciorbea), Editura Ex Ponto, Constanța, pp. 385-389.

¹¹⁶ *Bilder aus der Dobrudscha /Imagini din Dobrogea*, p. 293.

¹¹⁷ Valentin Ciorbea, *Realități dobrogene dintre anii 1916-1918 în izvoare germane*, pp. 101-105.

Black Sea region: 1. *Knowledge of the ancient tombs in Dobrogea*; 2. *German villages in Dobrogea*; 3. *Russian sects of Dobrogea*; 4. *Regarding the history and ethnography of Dobrogea*.

In the first article, Traeger continues the research done by the Anthropological Society in Vienna since 1871 for knowing the mound-tombs in European Turkey; he himself informs us that “I studied in 1900 and 1901 particularly the large mounds of the plains of Macedonia and Albania”.¹¹⁸

From the research done in the field, Dr. Paul Traeger concludes: “The largest number are in the eastern part of Dobrogea, the ancient road that used by the peoples along the coast of the Black Sea.”¹¹⁹ The second article, *German villages in Dobrogea*, comes to meet a curiosity that occurred with the German soldiers when they met villages inhabited by countrymen. The natural question was asked: “How did these populations get here?” Traeger provides information covering the establishment of German families between the Danube and the Black Sea, the origin of German settlers, the settlements founded, the waves of arrivals since the 40s of the nineteenth century, the establishment of “daughter-colony” etc. Conclusions of great scientific interest were left to us by the author on the ethnography and the folklore of the Germans in Dobrogea.

In *The Russian sects in Dobrogea*, Traeger analyzed for the first time, five sects “as far as I am aware, and from the information received”: *Lippovans, Scopits, Molokans, Subotnics and Nemokiots*. The impressions he collected on field trips after visiting localities where the Russians lived allowed Paul Traeger to explain the characteristics of the sects, the physical appearance, the habits, the traditions that characterized them and the appearance of the villages and places of worship.

In the fourth article, *On the history and ethnography of Dobrogea*, the author reconstructs the region during the past since “the first important historical event, following which we hear about Dobrogea”, a campaign led by Darius against the Scythians in 513 BC.¹²⁰ Traeger tells us about the medieval and modern eras, presents us the consequences of the wars that hit the region and gives us data on representative populations of Dobrogea.

The latest study, *the Campaign in Dobrogea. War Reports from the German Headquarters* (pp. 316-333) has no author, but most likely it was developed by the management and administration of the German stage and is divided into three parts: 1. *The Offensive*, 2. *The Penetration*; 3. *The Aftermath*—presented from the German perspective, the fighting that led to the occupation of the region by the troops of the Central Powers.

¹¹⁸ *Bilder aus der Dobrudscha 1916-1918 / Imagini din Dobrogea 1916-1918*, p. 135.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 138.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 21.

The value of the volume *Images of Dobrogea*, for understanding certain aspects of the life of the region, is amplified by the 328 vintage photographs with images of the population, various localities, churches, institutions, monuments etc., and reproductions of the works of the painter H. von R. Conifius made in the Dobrogea area.

With its riches and its reserves of strategic raw materials, the labour fruit of the people of Dobrogea and the modernization and development policy after 1878, Dobrogea fully revealed its major geo-economic role. In fact, the German military documents admit that everything that was looted and requisitioned helped in the “economic resilience of the alliance, the victory obtained here being of the utmost importance.”¹²¹

In conclusion, we can state that the documents brought to the public attention are among the main sources for the knowledge of the realities that evolved in an important area of Dobrogea, between October 1916 and November 1918, during the most dramatic period in the history of the region in the twentieth century.

BIBLIOGRAPHY

- Bucuța, Emanoil, *Cincizeci de ani de presă dobrogeană în 1878-1928. Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928
- Ciorbea, Valentin, *Evoluția Dobrogei între anii 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*. 2nd revised and completed edition. Foreword acad. Florin Constantiniu, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008
- Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1918*, 2nd revised and completed, vol. I. Editura Casei Școalelor, București, 1925
- Mănescu, George C., *Evoluția căilor ferate în Dobrogea de la 1877 până în zilele noastre, din punct de vedere constructiv, în 1878-1929, Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, Cultura națională, București, 1928
- Realități dobrogene dintre anii 1916-1918 în izvoare istorice germane*, in *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație* (coord. Valentin Ciorbea, Corina-Mihaela Apostoleanu, Olga Kaiter), 2nd revised and completed edition), Constanța, 2014

¹²¹ *Campania din Dobrogea. Rapoarte de război din Marele Cartier General*, p. 333.

INTELECTUALI TRANSILVĂNENI, MOLDOVENI ȘI „AURELIENI” DESPRE ROMÂNII DIN BALCANI (ANII '30-'40 AI SECOLULUI AL XIX-LEA)

Stoica LASCU*

Rezumat. Studiul examinează scrieri ale unor intelectuali români din Transilvania, Țara Românească și Moldova, din anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea referitoare la vlahii din Balcani; de asemenea, se arată primele referiri în presă română („Albina românească”, „Gazeta Transilvaniei”, „Organul luminării”, „Universul”), în care sunt pomeniți aceștia. Eftimie Murgu, Emanoil Gojdu, Mihail Kogălniceanu relevă originea comună a urmașilor din nordul și sudul Dunării ai Romanității Răsăritene; iar „macedoneanul sau aurelianul” Dimitrie Cosacovici, aromân originar din Pind, stabilit la București (membru-fondator al Academiei Române) „personifică ideea românismului dela Pind”.

Cuvinte-cheie: intelectuali, Aromâni, români balcanici, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Emanoil Gojdu, Dimitrie Cosacovici.

Sub influența benefică a Școlii Ardelene – mai multe lucrări tipărite de către românii transilvăneni, din cuprinsul cărora “de asemenea reiese convingerea că daco- și macedo-românii sunt părțile aceluiași trup național”¹, ori rămase în manuscris până în astăzi², se vor face ecoul semnalării aromânilor, după cum în

* Prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța (Facultatea de Istorie și Științe Politice).

¹ Gheorghe Tulbure, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909, p. 103; referire la *Kurzgefaste Geschichte der Wlachischen Nation in Dacien und Macedonien*. Vom Georg Montan [Scurtă istorie a națiunii române în Dacia și Macedonia] (42 pp.), apărută la Viena în 1819; este vorba despre „Gregoriu” Montan, „învățător la Școala românească din Pesta” – cum apare în Testamentul corifeului Școlii Ardelene – Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 133.

² Cum este *Dicționarul în cinci limbi (hellenisch, griechisch, romanisch, deutsch und ungarisch)* al aromânului (din Moscopole) Nicolae Ianovici, realizat, în 1821, în capitala Ungariei; pe lângă motivele practice, autorul „a mai avut unul mai înalt: să arate românilor de peste Dunăre că limba lor maternă – aromâna – este «fiica curată a limbii latine deformată oarecum din pricina amestecului cu alte neamuri» și că «românii din lăuntrul și din afara Dunării sunt într-adevăr coloniști din Roma și prin acest lucru însuși adică români, adică latini și nu vlahi sau macedovlahi, după cum câțiva dintr-ai noștri au îndrăznit să ne numească»” – *apud* Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu

Principate încep să se manifeste în anii '20-'30 ai veacului al XIX-lea preocupări ce vor deveni tot mai temeinice și sistematice privind soarta, istoria și viitorul ramurii balcanice a românismului, așa cum vom vedea mai departe.

În ordinea cronologică a expunerii noastre însă – criteriu pe care ni l-am impus ca atare –, este de relevat cumulul de cunoștințe istorice asupra românilor sud-dunăreni datorat marelui patriot român și revoluționar pașoptist *Eftimie Murgu* (1805-1870).

Deși nu avea decât 25 de ani când a tipărit *Widerlegung oder Abhandlung* [Combaterea disertației lui Sava Tököly]³, Eftimie Murgu „dă dovadă de o mare erudiție prin cunoașterea istoricilor care s-a ocupat de Dacia și de poporul român de la început până în timpul lui”⁴, apelul său la folosirea unui spirit critic, de natură științifică, fiind din sorgintea învățaților Școlii Ardelene, într-o epocă dominată, totuși, de elemente romantice în reconstituirea și scrierea istoriei: „astăzi noi nu ne mai simțim nevoiți să ne refugiem la acestea (la legende – n.n.) având convingerea că în istorie, doar adevărul și nicidecum poeziile, cu atât mai puțin legendele pot avea puterea unui argument fundamental”⁵. Având scopul de „a adevări originea romană a limbii române [care] este o limbă neîndoios romană în ce privește structura și caracterul ei”⁶, avocatul și profesorul bănățean, simbol al națiunii române, avea să includă – în tradiția deja a școlii latiniste – și pe

(Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii românești*), București, 1983, p. 409; studiul *Pentaglosarul lui Nicolae Ianovici* a fost publicat în 1939).

³ Numele preopinentei era Sava Techelia (1762-1842), care, fiind originar din comuna românească Pecica, cunoștea limba română; a fost judecător și, apoi, consilier regal – Eftimie Murgu, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 17; *Prefață*, nota 3; titlul original este WIDERLEGUNG oder ABHANDLUNG welche unter dem Titel vorkömmt: ERWEIS, DASS DIE WALLACHEN NICHT RÖMISCHER ABKUNFT SIND, UND DIESS NICHT AUS IHRER ITALIENISCH-SLAVISCHEN SPRACHE FOLGT. MIT MEHREREN GRÜNDE VERMEHRT, UND IN DIE WALLACHISCHE SPRACHE ÜBERSETZT DURCH S.T. in Ofen 1827 und BEWEIS DASS DIE WALLACHEN DER RÖMER UNBEZWEIFELTE NACHKÖMMLINGE SIND; WOZU MEHRERE ZWECKMÄSSIGE KURZE ABHANDLUNGEN; EINDLICH EINE ANMERKUNG ÜBER DIE IN DEM ANHANGE VORKOMMENDE ANTIKRITIK DESSELBEN S.T. BEYGEFÜGT WERDEN. VERFASST Von E. MURGU, OFEN, GEDRUCKT MIT KÖNIGL. UNG. UNIVERSITÄTS-SCHRIFTEN, 1830, respectiv – COMBATAREA DISERTAȚIEI apărută sub titlul DOVADĂ CĂ ROMÂNII NU SUNT DE OBĂRȘIE ROMANĂ ȘI CĂ ACEST LUCRU NU REIEȘE DIN LIMBA LOR ITALIANO-SLAVĂ. COMPLETATĂ CU MAI MULTE ARGUMENTĂRI ȘI TRADUSĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE S. T., B u d a, 1827 și DOVADA CĂ ROMÂNII SUNT URMAȘII DE NECONTESTAT AI ROMANILOR; ÎN CARE SCOP SE ADAUGĂ CÂTEVA DISERTAȚII ADECVATE. În fine OBSERVAȚIE PRIVIND ANTICRITICA ACELUIAȘI S.T., CUPRINSĂ ÎN ANEXĂ. REDACTAT de E. MURGU, B U D A, IMPRIMAT CU TIPARUL PUBLICAȚIILOR UNIVERSITARE REGALE UNGARE, 1830).

⁴ I.D. Suci, *Prefață*, în *Ibidem*, p. 73.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 76.

românii sud-dunăreni ca parte integrantă a poporului român. El o spune răspicat, spre știința răuvoitorului preopinent maghiar: „Dar pentru a putea explica cum a dispărut o națiune, trebuie observat, dacă aceasta a constituit un factor important din punct de vedere al numărului indivizilor ei, dacă membrii ei erau strâns uniți sau dacă trăiau răsfirați. Românii au fost numeroși, și cu toate că au fost expuși rând pe rând unor împrejurări triste, *au rămas în trainică legătură națională*, puțini dintre ei se găesc răzlețiți, *cea mai mare parte trăiesc în strânsă vecinătate* și nu le place să se despartă între ei; astfel este cazul în Banat, Transilvania, Valahia, Moldova, *Macedonia* (toate subl. referitoare la acest text ne aparțin – n.n.)”⁷.

Cu o acribie filologică și istorică ce nu lasă a se întrevedea că el era prin formație jurist – și era, în plus, foarte tânăr –, Eftimei Murgu demontează, pas cu pas, afirmațiile atât lipsitului de imparțialitate Tököly⁸. Astfel, combătând una din greșelile inițiale ale acestuia – care deducea originea românilor din cuvântul slav „vlah”, pe când românii nu se numeau între ei „valahi”, ci „români” –, Murgu concluzionează că „a voi să discuți originea unei națiuni, pornind de la o simplă denumire slavă este, desigur, mai mult decât incorect”⁹, adăugând: „dar națiunea nu este atât de schimbătoare ca denumirea țării. Acela care posedă noțiunea adevărată a națiunii, va recunoaște cu ușurință cât este de ridicol să contești adevărata origine a popoarelor, datorită denumirilor atât de mirifice și de schimbătoare ale țărilor, împotriva experienței, împotriva purei rațiuni”¹⁰.

Discuția în jurul apelativului „vlah” este și contextul în care Eftimie Murgu comentează – și el – cunoscutul pasaj al Annei Comnena în care aceasta, „cu siguranță pentru a nu tăcea”, ar fi relevat caracterul de nomad al „numiților valahi”; el explicitează că „popoare nomade sunt acelea care nu au reședință stabilă, ci călătoresc tot timpul”, întrebând – ca și predecesorii săi transilvăneni –, pe bună dreptate: „dar poate fi afirmat acest lucru despre valahii sau românii din *Haemus*, care deja de timpuriu au locuit neîntrerupt în părțile acestea, și mai locuiesc și astăzi acolo? Și dacă toate popoarele care practică creșterea vitelor sunt considerate nomade, atunci – *pune el la punct pe Tököly* – nu se cunoaște sensul adevărat al acestui cuvânt”¹¹. Cu alt prilej, îl atenționează pe S.T. (cum apare peste tot designat numele răuvoitorului maghiar cu pricina) să citească „cu atenție” izvorul bizantin la care face apel, caz în care „ar fi putut pricepe cu ușurință ce trebuie înțeles”, respectiv „cum că acei daci, *cărora locuitorii Pindului le seamănă din cale afară, erau romani*, lucru pe care l-am remarcat puțin mai

⁷ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 246.

⁸ Stoica Lasca, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013, pp. 51-57, 88-92.

⁹ *Apud* – I.D. Suci, *op. cit.*, p. 74.

¹⁰ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 170.

¹¹ *Ibidem*, p. 167.

înainte”¹². Demontând, mai apoi, șubrezenia „argumentelor” tőkolyiste – în strădania de a demonstra originea și caracterul slav al limbii române, prin relevarea folosirii limbii slave în biserică de către români –, Murgu introduce în ecuația demonstrației sale și specificități ale existenței românilor sud-dunăreni, a căror stare culturală o cunoștea, cum reiese clar din spusele sale: „Aceași soartă i-a lovit și pe românii locuind dincolo, în fosta Moesie, care de asemenea, din intenție cunoscută, *prin vicleșug grecesc* au fost nu numai privați de scrierea lor romană, dar, după ce s-a introdus limba greacă în biserică, au fost nevoiți să accepte litere grecești. Deși acest lucru s-a petrecut mai devreme (și anume în secolul al XI-lea) decât la românii din partea aceasta, *totuși ei mai orbecăiesc prin întunerice și mai tolerează limba greacă în biserica lor. Singuri românii aurelieni din Pesta s-au ridicat deasupra prejudecăților către lumină*, și care, după ce și-au recunoscut dreptul lor, au insistat, *și nu fără succes*, asupra folosirii limbii române în biserica lor”¹³.

Așadar, după cum se vede, Eftimie Murgu este în cunoștință de eforturile „intelligenței” aromâne din capitala ungară – unde apare, de altminteri, în 1830, și lucrarea sa –, spre impunerea limbii ei materne ca idiom recunoscut, și apreciază ca atare această realitate, recomandând-o spre urmare și altor români: „Fie ca toți ceilalți să urmeze acest exemplu lăudabil, să se gândească în mod mai serios la originea și la starea lor actuală – atunci nu s-ar mai chinui cu prejudecăți primejdioase, nu s-ar mai lăsa așa de ușor înșelați de vicleșugul multora!”¹⁴.

Nu mai puțin interesante sunt și conotațiile sale asupra designațiilor pe care „disertantul” le aplică denumirilor „cu totul proaspete ale românilor și a limbii lor, *anume țințari și cuțovlahi*. Asupra acestora se găsesc diferite păreri, pe care le neglijez – *zice, autoritar, Murgu*; numai să se știe – *precizează, totuși, și el* –, că *amândouă nu sunt decât porecle de ocară*¹⁵, care au fost adăugate aurelienilor în parte de sârbi, în parte de greci, însă pe ascuns”¹⁶. Susținându-și argumentația, urmând lucrarea mai veche a lui Gheorgeh C. Roja – pe care o și menționează ca atare –, Murgu preia, cum vedem, aproape *ad-litteram*, frazele acestuia: „Și în ciuda faptului că aceste denumiri nu apar la nici un scriitor grec, și

¹² *Ibidem*, p. 171.

¹³ *Ibidem*, pp. 197-198.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵ Cu toate acestea, cel din urmă termen s-a încetățenit în literatură memorialistică, în publicistică, în limbajul diplomaților din deceniile ce vor urma (chiar și în textul Tratatului de Pace de la București, din 28 iulie/10 august 1913, este acceptat, din păcate, de către parte română); oricum, el este, în percepția contemporanilor imparțiali, un sinonim al termenului de români: a se vedea, în acest sens, recent – Stoica Lascu (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016 /L+246 pp.; facsim., il./.

¹⁶ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 252 (în traducerea de față, *Cinczari* este echivalat, impropriu, prin „țânțari”).

că, astăzi încă, sunt considerate drept porecle de ocară, disertantul a îndrăznit totuși să le menționeze drept nume proprii. Același lucru trebuie remarcat – *adaugă Murgu* – și despre caravlahi, denumire cu care au fost luați peste picior dacoromanii de către unii sârbi, nu însă de către slavi. Totuși, îmi permit să-l rog pe *domnul disertant, să-și rețină ura națională în alte limite, să considere drept sfinte regulile modestiei*, și să înceteze pe cât posibil cu insultele prin zeflemisire, care lovesc într-o națiune cu mult mai însemnată decât este cea sârbească”¹⁷.

În suita remarcilor – cu o tentă polemică atât de viguroasă, cum vedem, necesară datorită demersului său întru apărarea limbii și neamului său românesc – impuse spre combaterea cărțului lui S.T., Eftimie Murgu întreprinde lungi, și dese, digresiuni având ca obiect idiomul și realitățile mai îndepărtate sau contemporane circumscrise românilor sud-dunăreni. Astfel, el arată că „*acești vlahi* nici nu știu, cu excepția învățaților, că ei sunt numiți de către slavi *vlassi*, căci ei se intitulează cu toții, fără excepție, *români*, respectiv romani. Ei vorbesc limba romană și anume *în unele regiuni cu mult mai curat decât românii din partea aceasta*. De altfel, cu privire la obiceiurile și datinile lor, ei nu se deosebesc de loc de românii Daciei, *într-un cuvânt, ei sunt unul și același popor cu ceilalți români*, ca atare se poate considera, în privința acestora, ceea ce s-a mai spus în general despre națiunea română”¹⁸.

O afirmație atât de clară și explicită privind identitatea etnică a românilor nord și sud-dunăreni – nu am mai întâlnit până acum, deși ea fusese demonstrată încă de către corifeii Școlii Ardelene. Eftimie Murgu o reiterează în chip concluzional, fără drept de apel, într-o lucrare polemică al cărui răsunset nu s-a regăsit, din păcate, în literatura istorică și publicistica românească în deceniile ce vor urma; de vor fi cunoscut această *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor* (cum se completează foaia de titlu a lucrării din 1830), fără îndoială că intelectualii români de la nord de Dunăre, ca și cei din sud, o vor fi menționat-o ca atare.

Aceasta, cu atât mai mult cu cât Murgu aduce prețioase informații din planul realității imediate, în ceea ce-i privește pe aromânii contemporani cu el, cu observații și accente dintre cele mai interesante; astfel, el are o apreciere nuanțată, pornind de la o realitate cunoscută în mod direct – aceea a situației comunității aromâne din Budapesta –, asupra caracteristicilor de ansamblu a neamului românesc, extrapolând concluzii ca atare: „Trebuie amintit aici că în aprecierea identității menționaților români (sud-dunăreni – n.n.) *nu se pot lua ca normă numai românii aurelieni locuind în Ungaria*, căci aceștia sunt în marea lor majoritate comercianți, care atât în Macedonia cât și în Ungaria, învață limba greacă ca fiind indispensabilă comerțului, *chiar în neglijarea celei proprii*. Acești români care folosesc neogreaca *spre falsificarea limbei proprii, în Macedonia și*

¹⁷ *Ibidem*, pp. 252-253.

¹⁸ *Ibidem*, p. 315.

Grecia, prin folosința inevitabilă, iar în alte părți printr-o pretinsă necesitate și prejudecată, nu pot desigur să ofere vreun obiect de comparație; și admit întru totul că acest dialect curent la comercianți (anume aurelian) ar fi deosebit de cel dacoromân prin câteva cuvinte grecești, dar în acest caz – avertizează profundul analist care este tânărul român bănățean – ar fi fost nevoie ca S.T. să-și extindă spiritul cercetător dincolo de granițele Ungariei, să arunce o privire către Macedonia unde românii, departe de greci, nici nu știu, nici nu aud în viața obișnuită, mai multă grecească în afară de Κύριε ἑλέεισο și liturghie, vorbind numai românește. S-ar pune întrebarea dacă menționații români s-ar considera tot atât de greci ca și comerciantul român? Fiecare vorbește mult mai ușor și folosește (dacă exceptăm chestiunile bisericești) rar cuvinte grecești. Ca atare motivul falsificării limbii române la comercianți și acei învățați, este firesc; negustorul care devine stăpân pe limba greacă, dincolo, între greci – explică pe larg Murgu întreaga logică și motivație a «falsificării» idiomului românesc sud-dunărean –, își uită de acum limba maternă în cea mai mare parte, și de aici se întâmplă că în vorbire se amestecă multe cuvinte grecești, din ignoranță sau și din imprudență, cuvinte care sunt cu totul necunoscute vulgului. Limba mutilată care există chiar între negustori și învățați, întrucât aceștia nu stăpânesc în marea lor majoritate limba maternă, în schimb cunosc cu toții pe cea grecească. Același lucru – extinde aria informațională Murgu, extrem de prețioasă istoricește vorbind, puțin, sau deloc, relevantă în lucrări de specialitate sau publicistică – trebuie constatat în special despre învățații românilor de dincolo. Ei depun întreaga știință în cunoașterea limbii elenice și a limbii neogrecești – atestă o realitate Eftimie Murgu, nu fără malițiozitate transparentă în continuare. Pentru a-și însuși cu atât mai sigur pretinsa înțelepciune, ei se deplasează în Grecia sau cel puțin în orașe grecești, unde cam uită limba maternă în timpul studiului”¹⁹.

Aminteam mai înainte de excerptarea unor informații – și comentarii – de către Eftimie Murgu din *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen*, cartea lui Gheorghe C. Roja din 1808; atacată și incriminată, în repetate rânduri de către S.T., lucrarea este, firește, apărată de către Murgu, cu argumentele bunului simț, al profesionalistului și decenței cercetătorului onest – atribute ce-i lipsesc, o spune direct el, criticului maghiar. Căutând, totuși, a nu coborî nivelul conotațiilor sale – serioase și argumentate științific – la cel al lui S.T., avocatul bănățean îi developează, într-o fină persiflare, lipsa de seriozitate profesională, amatorismul dovedit; punerea la punct este fără dubii: „La p. 150, S.T. îl ceartă grozav pe domnul Roja că ar fi atribuit lui Acropolit câteva vorbe care nu ar putea fi găsite la acesta. Anume spune el că Roja ar scrie la p. 104 cum că Acropolit ar scrie că Petru și Ioan ar fi regi romani. Eu am citit amintita cărțuție a domnului Roja, însă nu am găsit aceste cuvinte, căci cuvintele domnului Roja sunt: «acești eliberatori (anume Petru și

¹⁹ *Ibidem*, pp. 316-317.

Asan) au deveni primii regi ai românilor, fondatorul statului român fiind Asan». Ca atare cuvintele citate de S.T. sunt rediate doar în mod arbitrar. Recunosc că ar fi puțin cam nerușinat să pui în gura scriitorilor de istorie cuvinte pe care ei nu le-au pronunțat; *dar și S.T. trebuie să recunoască că e și mai nerușinat să acuze pe alții de fals datorită imprudenței tale*. Este adevărat că domnul Roja înțelege prin statul român unul roman, însă nu îl specifică anume.

Căci el spune la p. 100 – *il învață tânărul Murgu pe S.T. cum ar fi trebuit să folosească un text editat* –, că în acest sens va folosi mai mulți autori bizantini, printre care și pe *Acropolit*, însă nu specifică nicăieri că ar dori să traducă pe unul sau altul cuvânt cu cuvânt; atunci ar fi fost necesar pentru S.T. să parcurgă menționata carte a domnului v. Roja, *să analizeze și să judece, înainte de a-și începe combaterea sa*. Domnul Roja a dovedit-o doar cu prisosință că numele de „vlah” ar fi necaracteristic acestei națiuni, spunând anume, că el va abandona pe acesta neautentic, folosind pentru acest motiv pe cel caracteristic de români; el a făcut-o pretutindeni, prin urmare și în citarea lui *Acropolit*, fără ca să ne fie permis a-l acuza aci pe acesta de fals. Admit că *Acropolit* să nu-i numească romani, și *Nicetas* îi numește blachi, alții moesi, *care nume sunt neautentice*, putând fi de aceea pe drept cuvânt abandonate.

La p. 152, *disertantul visează* cum că domnul Roja ar fi afirmat că bulgarii au vorbit latinește, căci menționata cercetare tratează despre români și nicidecum despre bulgari, ca atare autorul se putea preocupa prea puțin de bulgari, și de asemenea, în toată lucrarea, nu este nicăieri de găsit exprimarea inventată de S.T.²⁰

Nu sunt singurele paragrafe ale *Combaterii disertației* care „urmărește adevărul”²¹, în timp ce pentru S.T. e simplu „să nu spună numai, ci să dovedească și prin documente”²² – în care Murgu este silit să dovedească netemeinicia așa-zisei critici făcute de S.T. ideilor susținute de Roja, răstălmăcite, trunchiat prezentate, „persecutate” – cum zice Murgu: „Dovada citată de domnul Roja la p. 84, este persecutată *cu tot zelul* de către S.T. În primul rând i se pare suspectă autenticitatea scrisorii lui *Ioniță Caloianul [Kalo Joannes]*, întrucât aceasta deviază de la scrisoarea contemporană; dar era necesar a se lua în considerare neobișnuita deosebire a acelor timpuri – *precizează Eftimie Murgu, care continuă*: Apoi pretinde S.T. că *Ioniță* ar fi fost un slav, care voia să parvină printr-o adăugită origine romană. Însă *Ioniță* era un împărat care își cunoștea națiunea, fiind ca și acesta, cunoscut de către alții; el spune acolo în mod răspicat că el și ai săi sunt urmașii romanilor²³. Este de aceea de presupus, că la timpul acela nu

²⁰ *Ibidem*, pp. 356-357.

²¹ *Ibidem*, p. 352.

²² *Ibidem*.

²³ Alexandru Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014

existau îndoieli asupra originii romane a românilor, prin aceea că îndrăzneala ar fi atras mai multă curiozitate, dacă un slav s-ar fi intitulat drept roman, în ciuda notorietății generale, cu atât mai mult cu cât acest fals îl privea pe papă. Este într-adevăr greu de crezut ca un împărat să fi căutat a obține, fără rost, și printr-o înșelătorie bătaoare la ochi, avantajul său; mai probabil este că acesta, *conștient de proveniența sa, a vrut să pună în cunoștință de cauză despre aceasta și pe papă*, lucru care nu era de puțin interes pentru acesta. De asemenea, dacă menționatul împărat nu era roman, atunci nici nu avea vreun motiv să se facă apreciat de papă prin prefăcătorie și înșelăciune – *îi administrează Murgu lui S.T. o probă de intuiție fără de greș în relevarea logică a motivațiilor faptelor trecute*. Căci – *argumentează el în continuare* – unirea religioasă era un mijloc suficient și uman prin care se putea ajunge, fără suspiciuni, la țel. Dacă fiecare monarh care aspira la coroana romană ar fi trebuit să se dea drept roman, atunci și sfântul Ștefan, în ciuda meritelor sale nesfârșite, pentru a avea parte de coroană și-ar fi atârnat sie-și și ungurilor o origine romană. Dar cum s-ar putea crede asta? – *se întreabă, și interoghează, sarcastic, Murgu, pasând balonul în terenul adversarilor, cum s-ar zice...* Ioniță – *își continuă el raționamentul* – nu râvnea poate atât de mult meritul său, *cât la binele națiunii sale prin unirea religioasă*; el a luat chiar măsuri, totuși a fost împiedicat de tulburări interne.

La p. 104 spune domnul Roja, *Asan [=Asanes]* a fost fondatorul statului roman. Și aceasta este în afară de orice bănuială, asta o cred toți acei care cunosc mai bine istoria decât S.T. – *atacă Murgu încă una din scăderile demersului atât de părtinitor al «istoricului» S.T.* Desigur că faptele românilor vor fi căutate în zadar în istoria vechilor romani (ceea ce ar vrea S.T.). Însă ar fi curată prostie să vrei să găsești istoria lui *Asan* în *Iuliu Cesar* sau în *Livius*. Prin această batjocură, lipsită de gust, a vrut S.T. să facă dovada umorului său – *îi concede, în sfârșit, Murgu, o... «calitate» pretinsului istoric maghiar*. Anume el îl batjocorește pe domnul Roja, care îi numește pe valahi români sau romani, întrucât S.T. trăiește cu imaginația demnă de compătimit, cum că i-ar fi prădat cu totul pe români, de naționalitate prin «Dovada» sa, și că i-ar fi transformat în slavi²⁴.

Argumentele de ordin istoric și filologic aduse în sprijinul concepției Școlii Ardelene de către Eftimie Murgu – anume, Petru Maior este citat ca atare în cuprinsul lucrării –, circumstanțiază, cum vedem, existența românilor balcanici, conștientizați în viziunea sa ca aparținând aceluiași neam urmaș al romanității orientale: „Dacă românii de dincolo sunt necunoscuți domnului Thunmann și disertantului, atunci *eu am cu mult mai multe cunoștințe despre aceștia pentru a nu-i semnala ca unul și același popor*”²⁵.

/332 pp./; recent – *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Brill (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, vol. 41), Leiden, Boston, 2016 /384 pp./.

²⁴ Eftimie Murgu, *op. cit.*, pp. 353-356.

²⁵ *Ibidem*, p. 320.

Este o aserțiune de certă însemnătate documentară – din perspectiva demersului nostru investigațional –, ce probează situarea problematicii românismului în preocupările cărturarilor români de la începutul veacului al XIX-lea, cu precădere – cum am văzut până acum – a celor transilvăneni sau de obârșie balcanică, creatori ei înșiși sub influența sau în cadrul curentului latinist al Școlii Ardelene. În 1847-1848, de exemplu, cărturarul transilvănean Timotei Cipariu, socotit de către Titu Maiorescu drept „părintele filologiei române”, publică în „Organul luminării”, la Blaj, o parte din lucrarea *Principie de limbă și de scriptură* (completată, apare și în volum, în 1866), în cuprinsul căreia se regăsesc ample trimiteri la Cavalioti, Roja și Boiagi, precum și aprecieri asupra dialectului „moeso-român”, respectiv „dialectul românilor de peste Dunăre, în Bulgaria, Thracia, Macedonia, Thesalia, Grecia și Albania, unde astăzi mai puțini, iar mai demult, neîndoind, se aflau într-un număr mai mare”²⁶.

În Principatele Dunărene, interesul conștientizat ca atare, tot mai pregnant și sistematic, pentru istoria și starea cultural-națională a românilor sud-dunăreni, va începe să se manifeste în anii '30 ai veacului al XIX-lea – pe măsură ce prima generație de tineri intelectuali moldoveni și munteni (pașoptiștii) se va racorda la ideile europene noi, progresiste și revoluționare, al căror corolar era afirmarea principiului naționalităților; pe măsură ce la București și Iași vor începe să apară primele ziare și reviste²⁷, cu rol atât de important în vehicularea informațiilor, în formarea mentalităților moderne, în modelarea opiniei publice, a influențării și înseși creării acesteia²⁸; pe măsură ce dincoace de Dunăre își vor duce pașii primii

²⁶ *Apud* – Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 40; cu alt prilej, acest marcant reprezentant al curentului latinist, arată că „în timpurile mai nouă chiar și moeso-românii noștri s-au săturat de scriptura grecească și au recunoscut necesitatea de a scrie și ei cu litere latine”, exemplificând prin „sistemele ortografice” ale lui Roja și Boiagi – *Ibidem*, pp. 149-150).

²⁷ Stoica Lascu, *op. cit.*, pp. 51-64.

²⁸ *Vezi* – Idem, *Românii balcanici în percepția societății din Principate – în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sorin Șipoș (coord.), *Etnie. Națiune. Confesiune–pledoarie pentru o cercetare interdisciplinară* (Universitatea din Oradea. Seria Istorie. VIII), Editura Universității, Oradea, 1996, pp. 58-66. De remarcat faptul că lucrarea lui Daniel Philippide, *Istoria României*, apărută la Leipzig, în 1816, în limba greacă, nu a fost cunoscută de către „istoricii români din cea mai mare parte a secolului trecut [al XIX-lea]”, astfel încât ea nu a putut să-i influențeze în receptarea existenței românilor balcanici – Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 33; în subcapitolul Ορχητροπέζ Ρομουνιαζ (*Locuitorii României*), se relatează, pe larg, despre localizarea lor, a obiceiurilor avute: „Sunt foarte numeroși românii răspândiți dincolo de Dunăre, în Bulgaria, Serbia, Macedonia și până în interiorul Thesaliei și Epirului. Totuși, ei sunt în minoritate față cu bulgarii, sârbii și grecii cu care se află amestecați și se numesc pe ei înșiși până astăzi români (subl.n.), în propria lor limbă română în care s-au introdus multe cuvinte, fraze și idiotizme (*Sic!*) de ale popoarelor cu care conlocuiesc” – *apud* Lazăr Duma, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, august 1909, p. 889; *vezi*, în context – Dimitrie

aromâni cu o conștiință națională exprimată ca atare, care nu vor dori să se mai numească nici arnăuți, nici greci, ci români²⁹, atrăgând interesul pentru neamul lor, atât al cercurilor conducătoare cât și al opiniei publice; pe măsură ce tânărul stat modern român își va defini o politică proprie, cu articulații strategice tot mai explicite în spectrul mai larg al românismului, al promovării intereselor sale geopolitice și naționale.

Din perspectiva relevării impactului și a receptării situației românilor sud-dunăreni, la începutul epocii moderne, în Principatele Dunărene – este emblematic apelul lui *Emanuil Gojdu* (1802-1870), „cătră străluciții Boeri a țării Românești și a Moldaviei”.

Iată, un român sud-dunărean (membru de vază al comunității aromâne³⁰ din capitala Ungariei, viitor binefăcător³¹ al românilor transilvăneni) care pledează

Daniel Philippide, *Istoria României*. Tomul I. Partea I. Leiopzig, 1816. Traducere, studiu introductiv și note: Olga Cicanci, Editura Pegasus Press (Colecția *Elenismul în România*), București, 2004 /378 pp. + 14 pp. facs./.

²⁹ În amintitul *Pentaglosar*, finalul *Prologului* „alcătuitorului” N. Ianovici este sugestiv în acest sens: „când cel pe nedrept numit vlah, va fi întrebat, ce neam ești? – răspunde: «eu escu ramanu (autorul era originar din grupul fărșeroților din Albania, care utilizează acest termen – n.n.), sau romanu» «eu sunt, spune, român, adică roman». Dar acei care vorbesc latinește sau italienește, nu se numesc pe ei înșiși români, iar singurii noi am păstrat până acum numele de romani” – *apud* Victor Papacostea, *op. cit.*, p. 408.

³⁰ Se pare că bunicul pe linie paternă să fi fost unul dintre aromânii moscopoleni refugiați, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, spre părțile ungurești (la Miskolc), apoi așezați în zona Bihorului; tatăl său, Atanasie Popovici Gojdu, se va îndeletnici cu negustoria; pe linie maternă, el se trăgea dintr-o veche familie de români din Bihor – mama sa, Ana, era fiica țaramului înstărit Dimitrie Poinar: „Descendența lui din tată și bunic macedoromân apare destul de clar din dovezile istorice, păstrate până în zilele noastre, înfățișându-l ca pe un vlăstar viguros, răsărit din binecuvântata rădăcină ce a odrăslit și rodul vieții eroice a nemuritorului Mitropolit Andrei Șaguna” – Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdsu 1802-1870. Originea și opera sa*, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940 (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. *Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 /Extras/*), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 689; *Nota bene* însă: atât el, cât și înaltul ierarh al ortodocșilor transilvăneni – mitropolitul Andrei Șaguna – nu fac apel, nicăieri și cu nici un prilej, la obârșia lor, semn al unei solide și fără tăgadă identități și conștiințe naționale românești.

³¹ El va profesa avocatura, devenind, în scurt timp, unul dintre cei mai căutați penaliști din capitala Ungariei; câștiga mai toate procesele, pleda strălucit, intervențiile sale (rechizitorii și pledoariile) erau publicate în revistele de specialitate și indicate drept modele studenților de la Drept; el a fost primul care a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor consiliilor judecătorești din Pesta și Buda: „Câștiga mereu procese penale, acest fapt i-a permis lui Gojdu să-și realizeze o situație materială foarte bună. Era proprietarul a două mori cu aburi și președintele proprietarilor de mori din capitala Ungariei. În 1832, a cumpărat cu 30.000 de florini casa din Pesta a lui Wilhelm Sebastian, așezată pe str. Király, iar la puțin ani a cumpărat livezi în întindere de 36.015 stâneni pătrați. În 1854 și-a parcelat locul de casă și a construit un șir de magazine, care și astăzi poartă numele “Pasajul Gojdu” (Gozdsu-udvar). Gojdu a fost un om chibzuit și înțelept, cu spirit comercial atavic, a făcut plasamente serioase, preponderent în imobile și cu valori progresive” – *apud* monografia bilingvă – Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozdsu*

întru perpetuarea și cultivarea sentimentelor naționale, de pură esență politică românească, în anul 1829! Nu mai puțin relevabil este și amănuntul că acest apel al avocatului și omului politic de origine aromână din Imperiul Habsburgic a văzut lumina tiparului în prima publicație scrisă în limba română, “Biblioteca românească”, editată la Buda prin, semnificativ, osârdua aromânului Zaharia Carcalechi³²...

Conștient de însemnătatea cultivării limbii naționale, de origine latină a neamului românesc, Em. Gojdu, „jurat a Ungariei la Tabla Krăiască avocat”, deplânge starea culturală și națională neîndestulătoare a românilor, fraze și cuvinte patetice îndemnând pe frații săi munteni și moldoveni la redeșteptare națională: „În toate părțile geme sufletul Neamului nostru într'un întunec înfiorătoriu; tristă dormitare sau somn au cutropit naltele românești talente; s'au mai stins oarecând de lume *adoratul* (cu reverință rugatul sau cinstitul) *Neam roman*, și când toți ceilalți credincioși fii ai lui, adecă frâncii, italianii și spanii înfloresc, numai noi, numai noi românii, pre carii Roma în cel mai călduros al său sân ne-au purtat, *carii cei mai de-aproape a Mamei noastre Roma următori suntem, numai noi, zic, să gemem în deseale mărăcini a întunerecului?* (toate subl. ne aparțin – n.n.). Ci numai acum, acum începe groaznica noapte a se despica – înfiorata a oarbeștiinței întunecime a se răsipi, și cu sburătoare săgeți se arată printre raze lucitoare săpatul mormânt al Neamului. Acolo, acolo în cea groapă, pre carea prin negrijirea cultivării de limbă sa și-au gătit-o, acolo din preună cu limba va putrezi sufletul și estimea Neamului – deacă acum, când se poate, nu se va încunjura lenevirea.

Încă mai o nădejde, mai o încredințare revarsă suptirile sale raze, sub scânteia cea mai din urmă a aceia zace înfricoșătoarea și surpătoarea moarte a

Alapítvány Története (1870-1952) (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), f.e., Budapesta-Budapest, 1995, p. 9.

³² Fragmente sunt reproduse în – xxx *Școala Ardeleană*, vol. II..., pp. 559-563. Nici acesta (născut la Brașov, mort la București: 1784-1856) nu va face caz de ascendența sa aromânească, dar întreaga sa activitate va fi pusă în slujba idealului iluminist de conștientizare național-culturală a românilor. Din perspectiva relevării latinității acestora, este de crezut – preluând și accentuând supoziția scrupulosului cercetător, profesorul Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999, p. 136 – că Zaharia Carcalechi este autorul precizării, într-o notă de subsol (nesemnată) la cunoscuta prelegere a lui Simion Marcovici: „Unii s'au îndeletnicit să arate că suntem cu adevărat strănepoți a romanilor; alții iar și-au căznit mintea în tot chipul ca să dovedească că suntem daci: muncă zadarnică; căci limba, numele, năravurile și chiar portul sunt dovadă netăgăduită pentru cea mai proastă și ticăloasă ființă că ne tragem cu adevărat din romani: arate împotrivorii, de se mai află, că dacii vorbeau limba noastră, sau că cincă oră și zece mi de romană au putut să silească pe daci să-și părăsească limba și numele lor ca să îmbrățișeze pe a le vrăjmașilor lor celor mai cruzi și biruințe li se cade” – *Cuvânt ce s'au zis la deschiderea Școalei Naționale din București, în 1827 Sept. 15. de D. Simeon Marcovici, Profesor de Matematică în numita Școală*, în „Biblioteca românească”. Partea III, 1834, p. 31.

Neamului. – Marele voastre suflete, mărișilor și spre multe puternicilor Boeri, voi vestiților următori a marilor Strămoși Romani, Nobilele voastre cătră Patrie și cătră Nație inimi, de mii de ori arătata și spre facerea de bine aplecata voastră firească simțire, și naționala deosebită iubire – aceasta, aceasta una încă e nădejdea scăpării Neamului de perire. De nu te vei îndura, iubită Nație, spre tine singură, te îngropi însuși prin neascultătoarea ta de rugăciune inimă”³³.

Mândru de originea romană a neamului său, Em. Gojdu pledează prin cuvinte înălțătoare spre susținerea materială de către „luminații boeri” din Principate a actelor culturale ce au menirea ridicării naționale a fraților săi din sudul Carpaților, întregul demers al său stând în relevarea patrioticilor idei susținute de Școala Ardeleană, vehiculate atât de mult și în cercurile comunității aromâne frecventate de el³⁴.

Relevând primejdiile ce stăvilesc afirmarea națională a neamului său, între care nu puține amplificate prin precaritatea mijloacelor materiale existente la dispoziția intelectualilor, Em. Gojdu îndeamnă pe „boerii” din Principate la o mai concretă implicare în susținerea idealului redeșteptării naționale a românilor: „Nu cugetareți generoaselor Suflete, că aceste greotăți vor fi neînvînse, nu! și numai de vreți vrea, credeți, că nici un Neam au putut face aceasta așa de lesne, ca dulcele Neam Romănesc, pre a căruia polire sau cultivire ușoara țesetură a limbei, asemănarea acestia cu limba latină, sororitatea (*Sic!*) ei cu limbele altor neamuri cultivate, foarte ușoară o fac; ci numai se cere, ca voi, vrednicilor Patrioți Boeri! de după credincioasa cătră dânsa fiasca iubire, să faceți o micuță jertfă, carea dulcei voastre mame adecă Nației din marele averi a da puteți; încă și aceea cu dreptul se pofteste, ca arătându-vă fii mulțemitori Naționalei voastre limbi, cu carea toată lumea vă laudă și vă mărește, să ajutați scrierea și tipărirea cărților în limba Patrioticească, să le cetiți cu bucurie și să le faceți cunoscute dulcei voastre Nație; pre învățații Neamului să-i patroniți, și favorisindu-i să-i scutiți, întinzându-le mână de ajutoriu și dându-le ocașie (prilej), ca plăcutele a sudorilor sale fructuri, să le dea spre folositoare gustare Neamului său.

Așa va înflori Nația noastră – *îi îmbărbătează patriotul român originar din Balcani, cetățean al Imperiului Habsburgic, pe conaționalii săi nededulciți încă la conștientizarea însemnătății cultivării limbii și a simțămintelor naționale* – , așa își va câștiga loc între celelalte Neamuri înfloritoare sau cultivate. Și acuma e timpul cel mai îndemânat, când au dat mângăioasa pace Neamului nostru siguritatea Legilor sau a Privilegiilor, a persoanelor și a averilor: deci nu treceți aceasta cu vederea, nu negrijireți acea bună ocașie, carea spre binele de obște e cu totul la îndemânată, și ca umezitul cu sudorile Neamului Pom mai curând să înflorească, pășiți mai nainte cu inimă dreaptă pe calea cea începută, și veți ajunge la pusul afară spre dobândire scop, adecă la întreaga norocire.

³³ *Apud* – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 715.

³⁴ *Ibidem*, pp. 694-695.

*Aceasta e cea mai învăpăiată a mea Națională dorire, această cea mai înaltă și mai apăsătoare a vieții noastre simțire și a tuturor cugetare, și de voiu putea ajunge aceasta în cât de mică parte, sau încai în atâta, cât prin descoperirea cugetelor mele acestora să pot în unii Patrioți, mai vârtos în aceii, dela carii nu puțin atârnă viața și înflorirea limbei Naționale, cât de mică înboldire și învăpăiere atâta, și a le deștepta inima spre pornirea cătră fericirea de obște, norocos mă voiu ținea, iară mângăierea mea în lume păreche nu va avea. Pentru că nu este mai mare mângăiere, mai adevărată îndestulare, decât simțirea fericirii și a măririi Neamului*³⁵.

Nu știm care va fi fost ecoul³⁶ acestui atât de vibrant apel în sânul destinatarilor din Moldova și Țara Românească. Este însă de presupus că puțini dintre ei vor fi știut că el era emanat din partea unui „aurelian”, a unui român originar din Balcani, care, fără a-și explicita ca atare obârșia – probă a credinței sale, cultivată în spiritul ideilor latiniste ale Școlii Ardelene, întru unitatea neamului românesc în toate încrengăturile lui –, vădea, cum observăm, patriotice disponibilități, native, de mecenat și o propensiune atât de curată – proprie, în deceniile ce vor urma, multor consângeni – spre ridicarea culturală și națională a întregului neam românesc.

Iată însă că nu vor trece mulți ani – și muntenii și moldovenii vor începe să intre în contact direct, și prin intermediul mijloacelor mass-media ale timpului și al lucrărilor de specialitate, cu realitatea existenței ramurilor sudice ale romanității orientale – aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Este debutul acum, în deceniul patru al Veacului Naționalităților, al unui proces de mare complexitate, neîntrerupt – până la jumătatea secolului al XX-lea –, respectiv, receptarea și reflectarea la diferite paliere ale societății românești, în conștiința opiniei publice, a problematicii românilor balcanici; a unui proces ce se constituie într-o parte integrantă a istoriei noastre naționale, cu reverberații variabile – dimensionate de incidența factorilor politici, responsabili de interesele superioare ale țării și nației –, ca și de specificul evoluției diverselor interese geo-politice în arealul sud-estului european.

În ordinea cronologică, vlăstarul unuia dintre „boerii” moldoveni – la a căror sensibilizare a simțămintelor naționale apelase aromânul Em. Gojdu, în

³⁵ *Ibidem*, p. 716. În momentul lansării acestui apel, autorul lui pusese, deja, în practică una din cerințele respective – sprijinirea materială a faptelor de cultură națională; anume, subvenționează apariția „Calendarului românesc”, tipărit la Buda (în perioada 1828-1832) de Ștefan P. Niagoe, învățător la Școala Română de la Pesta; volumul pe anul 1830, care s-a păstrat, conține dedicația *Spectabilului și de bun gen născutului domn Emanuel Gojdu, jurat al Ungariei, avocat de Cr. Tablă, cu umilită plecăciune se dedică – apud Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, Calendare și almanahuri românești. 1731-1918. Dicționar bibliografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 215.

³⁶ Totuși, „El n-a fost lipsit de rezultat: lista abonaților (*prenumeranților*) publicată la sfârșitul volumului IV din „Biblioteca românească” prezintă un spor de 318 inși, pe lângă cei 415 de «prenumeranți» arătați în lista de la sfârșitul volumului II” – Ioan Lupăș, *op. cit.*, p. 696.

1829 (născut la Oradea și ducându-și viața la Budapesta!) –, se va înscrie cu un fapt ce va avea să-i confere o notabilă preeminență; într-adevăr, *Mihail Kogălniceanu* este, se pare – din câte cunoaștem –, primul intelectual din Principatele Dunărene care, în epoca modernă, va scrie despre *valahii transdanubieni*, integrându-i istoriei poporului român. Este vorba despre cunoscuta lucrare din tinerețe a marelui patriot și istoric, apărută în Berlin în 1837, în limba franceză – *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*; cartea a patra a primei părți (*Histoire de la Dacie*) se referă la *Histoire des Valaques transdanubiens jusqu'à la destruction de leur royaume par les Turcs, en 1394*³⁷, capitol „limitat cu justă măsură la epoca în care ei au constituit un stat independent”³⁸; de altfel, această intenție a sa este declarată în chiar primul paragraf al capitolului, când spune că „Nu intră în planul meu de a trata întreaga istorie a acestor valahi până în zilele noastre; nu vreau să vorbesc decât de perioada în care ei au format un stat independent; căci – *își justifică el opțiunea limitativă* –, după ce ei au fost înfrânți de turci în 1394, istoria lor intră în sfera celei a Imperiului Otoman”³⁹. Argumentând ideea continuității românilor pe teritoriul vechii Dacii în mileniul scurs până la cristalizarea statelor feudale, ca și a celei – reieșite logic – a romanității lor, Mihail Kogălniceanu prezenta cercurilor științifice europene și soarta românilor de dincolo de Dunăre (*des Valaques transdanubiens*), preluând tezele învățaților transilvăneni privind originea nord-dunăreană a lor: „După ce Aurelian duse o parte a daco-romanilor în Moesia, acești noi coloni s-au aflat când în puterea barbarilor, când sub dominația romanilor, iar mai târziu sub cea a grecilor, până la sosirea bulgarilor.

Acești romani, *cunoscuți în istorie sub numele de valahi* (subl.n.), de moesieni, și confundați de unii autori cu numele de bulgari, au dat mai mulți împărați la Roma și la Bizanț”⁴⁰. Sunt reiterate evenimentele care au dus la crearea statului Asăneștilor, în baza izvoarelor bizantine (“Trebuie remarcat aici că acest Ioan [=Jean] a fost regele valahilor și a bulgarilor”), asupra cărora nu insistăm; ne interesează, însă, imaginea în care sunt prezentați românii balcanici.

Astfel, și el contestă justetea apelativelor date de către greci – „*Cutzovlaques* sau valahi șchiopi”, categorisite ca fiind simple „porecle în

³⁷ Descrierea completă este *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, par Michel de Kogalnitchean. Tome premier: *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241-1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837 /XX + 472 pp./ (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța posedă, prin achiziție, un exemplar provenind din *Biblioteca D. Caracostea – inv. 2247*); este republicată în – Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II: *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976 – *Livre quatrième*: pp. 67-76.

³⁸ *Ibidem*, p. 696 (*Note și comentarii*).

³⁹ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁰ *Ibidem*.

zeflema”, ca și cel de *Çinçiarî*, cu aceeași tentă depreciativă; adevărata sorginte a acestei denumiri este, în viziunea lui Kogălniceanu – prin lecturarea lui Petru Maior –, de „*Cinciani*, demni descendenți ai ilustrei familii romane Cinciana”⁴¹. Cât privește situația lor după 1394, ei n-au mai putut să rămână independenți, să aibe un stat aparte, continuându-și însă existența în cadrul Imperiului Otoman: “astăzi, ei locuiesc în Tracia și în Macedonia, unde se ocupă cu creșterea animalelor, ei care altădată nu se ocupau decât cu războiul. Ei și-au conservat, totuși, obiceiurile și limba lor, este vorba de limba latină, cu toate că este amestecată cu o mulțime de cuvinte grecești și turcești. În scrisul lor, ei se servesc de alfabetul grec, pe care, prin mijlocirea câtorva semne, l-au adaptat dialectului lor. Sunt cunoscuți – *precizează Kogălniceanu* – sub numele de valahi, cuțovlahi, morlaci, maurovlahi, țințiarî (pron. Tzintziareș); *dar ei, ei se numesc întotdeauna români* [în textul francez = *Români*] și *iau ca o insultă altele denumiri ce li se dau* (subl.n.)”⁴².

Coincidența face ca tocmai în perioada în care Kogălniceanu atesta atât de categoric că vlahii sud-dunăreni „se numesc întotdeauna români”, primul dintre ei care are conștiința neamului său ca atare și o exprimă cu tărie și fără nici un fel de complexitate în Principate – vine să „*respire aerul românesc pe țărmul Dâmboviței*”⁴³.

Este vorba de *Dimitrie Cosacovici* (1790-1868), cel care „Într’ênsul se personifică: ideea românismului dela Pind. El a fost propagatorul și apărătorul cel mai neadormit al acestei idei. Și a consacrat – *spunea poetul și publicistul Grigore H. Grandea, care îl cunoscuse personal, congener al său* – viața întreagă și, în anii bătrâneții, tot credzând că n'a făcut îndestul pentru frați sei dela Pind, le-a lăsat și averea”⁴⁴. Într-adevăr, se poate spune, fără dubii, că prin Dimitrie Cosacovici societatea înaltă din țara Românească intră direct în contact cu realitatea românilor balcanici, cu suferințele și nevoile lor naționale, beneficiind de informații furnizate nu de “greci”, ci de cel care era apelat drept “*Macedoneanul sau Aurelianul*, de care nume el se simțea foarte mândru”⁴⁵.

Este interesantă, instructivă și cu valoare de simbol viața acestui prim apostol al „ideii românismului de la Pind”, exprimată ca atare în Principate –

⁴¹ *Ibidem*, p. 70.

⁴² *Ibidem*, p. 76. („On les connaît sous le nom de Valaques, de Cutzovlaques, de Morlaques, de Maurovlaques, de Țințiareș (pron. Tzintziareș); mais eux, ils se nomment toujours Români et regardent comme une insulte autres noms qu'on leur donne”.)

⁴³ Grigore H. Grandea, *Dimitrie Cosacovici*, în „Albina Pindului”, I, nr. 3, 15 iulie 1868, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁵ C.I. Cosmescu, *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare, Institut. de Arte Grafice „Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903, p. 304; vezi și – Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Editura „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafras, București, f.a. [1940], pp. 265-300 („Din acest studiu am folosit notele pentru portretul de față” – p. 282).

respectiv, în capitala Țării Românești – și, mai ales, motivația ce l-a îndreptat spre București, unde avea să devină, curând, la mijlocul deceniului patru, un apropiat al oamenilor politici importanți, al tinerilor viitori pașoptiști, ajungând până la cabinetul domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842).

Fără a intra în detalii⁴⁶, ajunge să spunem că vocația nativă de luptător pentru cauza revigorării naționale a neamului său avea să fie împlinită printr-o instrucție autodidactică însușită în anii șederii la Pesta; era tocmai în perioada când în sânul comunității aromâne de aici se afirma cu putere elementul național, când sub influența curentului latinist, al lucrărilor lui Gheorghe C. Roja și Mihail Boiagi se afirma identitatea de sine stătătoare a membrilor acesteia, în opoziție cu pretențiile și interesele exclusiviste ale grecilor. „Luptele bisericesci din Pesta, între greci și români, luptă la carii asista, desceptară într’ênsul simțimentul românismului”⁴⁷, făcându-l să-și îndrepte pașii spre patria de la nord de Dunăre (sau de dincolo de Carpați, dacă ținem seama că el venea dinspre Ungaria), unde spera să sensibilizeze pe frații săi de aici întru ajutorarea aromânilor, a consângenilor săi din Epir, pe care-i părăsise la vârsta de 12 ani.

Curând, avea să se impună în ochii societății bucureștene, atât în calitate de ofițer al tinerei armate române, cât și ca „aghiotant domnesc” al lui Alexandru Ghica, „care având *óre-care simpatie pentru românii din Turcia* (subl.n.), de órece familia sa era de origine albanesă iar nu grecescă, l-a primit cu drag în armată pe D. Cosacovici și încă cu dreptul de nobil”⁴⁸; gradul și demnitatea publică îi slujeau *macedoneanului* sau *aurelianului* să susțină cu mai mult credit și sorți de izbândă cauza națională a fraților săi, o serie de fruntași politici și personalități muntene fiind deja capacitate în acest sens; iată, colonelul Ioan C. Câmpineanu „ținea fórte mult la acest român din Dacia Aureliană”⁴⁹, după cum „eră iubit de toți boeriă aflaț în armată, Bibesci, Câmpinénu, Filipesci, Mănescu. Am audzit pe

⁴⁶ Vezi și „câteva note biografice ale lui Cosacovici culese dela unii din compatrioții lui”, la V.A. Urechia, *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880, p. 139: „Cine deja nu cunosce la moral pe acest barbat din fapta cea românească d’a si fi lasat tota averea în favorea culturei naționale a compatrioților sei?”; născut la Aminciu (Mețova; nordul Greciei – n.n.), la 1790, el este crescut de un unchi la Viena, numit Cosacovici, care avea și o casă de comerț: „Contactul cu românii din Viena desteptă în junele Demetrie Cozacovici consciința nationale: elu se simți român și anima lui inceptu a se înflacara de dorul d’a vedé cu proprii sei ochi acé țera unde românii sunt ori cat de apesati de jug strein, totuși stapăni locului, adeca tera romănescă. Ocasieuna i se presentă după 1821. După acéstă dată pare ca alergă dela Viena spre a intra în șirurile primei armate române, după isgonirea domniei grece” (la p. 93 se află și „reproducțiunea unei fotografii” a lui Cosacovici).

⁴⁷ Grigore H. Grandea, *op. cit.*, p. 58; despre „luptele bisericesci de la Pesta”, vezi – I.I. Nistor, *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl.).

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 303.

mulți dzicând – *atestă Grigore H. Grandea* – că era cel mai brav și cel mai inteligent oficer din armată⁵⁰.

Se poate spune, având la îndemână aceste prețioase mărturii de epocă, că receptivitatea dovedită mai târziu de către fruntașii pașoptiști față de problematica românilor balcanici își are sorgintea din această perioadă, prin influența directă exercitată de către Dimitrie Cosacovici asupra îmbogățirii bagajului lor informațional. Important este acum faptul că însuși Vodă își manifestă disponibilitatea receptivă și interesul față de existența și nevoile cu care se confruntau conașionalii aghiotantului său; deseale convorbiri pe această temă⁵¹, care se sfârșeau invariabil prin necesitatea implicării domnitorului, nu au fost zadarnice, deși nu s-au finalizat printr-o acțiune practică, acesta însuși, ca și Principatul ca atare, nebeneficiind de poziții care să le permită, atunci, a interveni direct și eficient în sprijinirea ideii de românism dincolo de hotarele țării.

Singulara sursă documentară asupra relevării unui prim interes românesc, la nivelul conducerii Statului cu capitala la București, *vis-à-vis* de vlahii balcanici, este explicită, detaliindu-se și împrejurările în care Dimitrie Cosacovici a prezentat chiar un *memoriu* lui Alexandru Ghica: „Principele Alexandru Ghica simpatisa foarte mult cu dânsul; încurajat de această simpatie, a *presintat în secret principelui un memor asupra românilor de peste Dunăre* (subl.n.). Acesta’i dise să se înțelégă cu Mihail Ghica. Junele român aurelian (trecuse de mult și de a doua junețe, prin 1835-1840 având deja 45-50 de ani! – n.n.) tresări de bucurie, credând că o rază de înviare pôte luci peste pământul fraților sei. Se încela mărinosul june: nu scia că dorul lui este raza, iar acei dela cari începuse a spera erau nori. Vorbi multe și cu foc primului Ministru, atuncea Mihail Ghica; dar acesta în cele din urmă îi zise: Nu este timpul acum să ne ocupăm de asemenea lucruri! Nu vedzi că suntem amenințați chiar noi?”⁵²

Câtă premoniție, cât tragism și – de ce nu – câtă fatalitate exprimă aceste descurajatoare cuvinte ce atestau, totuși, o situație de fapt, venind din partea unei oficialități românești, în jurul anului 1840!

Printr-un straniu joc al întâmplării – iată că prima luare de poziție atestată documentar, printr-o relație memorialistică ulterioară, a oamenilor politici români cu responsabilități oficiale în stat, anticipează, dureros, o constantă a poziției României față de românii sud-dunăreni, manifestă mai ales în momente cheie ale istoriei acestora în contextul celei românești și balcanice; într-adevăr, neputința de a acționa întotdeauna și eficient în sprijinul nevoilor naționale ale sud-dunărenilor „aurelieni” – și în sensul împlinirii aspirațiilor românismului –, a fost determinată de punerea pe prim plan a intereselor superioare ale națiunii, a conservării acesteia și dezvoltării moderne, în împrejurări internaționale dificile, și a protejării Statului

⁵⁰ Gr.H. Grandea, *op. cit.*

⁵¹ C.I. Cosmescu, *op. cit.*, p. 304.

⁵² Gr.H. Grandea, *op. cit.*

ca atare, contextul geopolitic și interferența multiplelor interese ale altor state în zona balcanică acționând restrictiv asupra bunelor intenții, de natură patriotică și națională, ale oamenilor politici români.

Acesta este sensul *à la longue* al amarelor cuvinte spuse de înaltul demnitar român de la 1840, deceniile care vor urma, însumând circa un secol, confirmând, deseori, această tragică particularitate a istoriei românești; este un paradox ce și-a pus pecetea pe întreaga evoluție a raporturilor oficialităților Statului nostru cu românii balcanici, cu ceilalți coetnici sud-dunăreni în general, în condițiile în care, pe de altă parte, aceeași problematică era receptată la parametrii entuziasmului și a însuflețirii patriotice de către opinia publică românească, neîncorsetată în manifestările sale de rigorile politicii de stat.

Demersul lui Dimitrie Cosacovici – membru fondator al Academiei Române, în 1866, reprezentând românitatea sud-dunăreană – nefiind rulat pe un teren politic și psihosocial apt a și-l asuma cu concretețea însoțitoare în asemenea cazuri – autorul atât de înflăcărat al memoriului nu va dezarma în continuarea lucrării sale naționale; el își va înainta însă demisia din armată la începutul domniei lui Gheorghe Bibescu (1842-1848), nefiind de acord a fi trimis să studieze arta militară în Rusia („Fiul Pindului când află de acastă favoare princiară, el care nu suferia nici cum moscovitismul, strigă indignat: «Ce să caut în Rusia? Să învăț eu pe ruși? Nici o dată!» și refuză. Din această cauză fuse sforțat să iasă la pensie”⁵³).

Acest demers se va manifesta însă în anii '50-'60 ai veacului – cum vom vedea – ca un factor potențator de conștientizare a mediilor politice și jurnalistice (acestea din urmă ilustrându-l deja din anii '40⁵⁴) ale societății românești față de nevoile și viitorul național-cultural al ramurii balcanice a românismului.

În deceniul premergător Revoluției Române de la 1848-1849, primele publicații românești din Principate vor consemna, tot mai des, cititorilor fapte din trecutul istoric al vlahilor ori mostre de literatură populară în „dialectulu macedonicu”.

Astfel, în cuprinsul reportajului asupra unei călătorii a regelui elen Othon prin țara-i adoptivă, în 1839 – inserat la rubrica *Feileton* a gazetei ieșene „Albina

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Vezi, în acest sens – Morangiés, *Les Romounis de l'Anovalachie. Români din Anovlahia* /text bilingv/, în „Spicuiitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841, pp. 1-16 (este o prelucrare semnată Morangiés, după Pouqueville); de asemenea, vezi – *Români dein Grecia*, extras dintr-o călătorie a profesorului Fallmerayer (München), în ziarul din Blaj „Organul luminării”, I, 1847, pp. 287-288; sub același titlu, un extras din William M. Leake, pp. 275-276, 281-282; în același an, gazeta editată de Timotei Cipariu inserează mai multe texte *In Dialectulu macedonicu* – *Ibidem*, nr. X, 8 martie 1847, p. 48, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; în nr. XXII, 31 mai 1847, p. 111, este inserată în aromână o povestire indiană sub titlul *Una mushata enumeracie* (vezi, de asemenea, un amplu *Necrolog*, însoțit de precizarea: „Din trei isvórá primirám știrea despre mórtea lui Dr. Roja”, în „Gazeta de Transilvania”, X, nr. 22, 17 martie 1847, p. 88).

românească” –, cititorul lua cunoștință și despre etnia unor supuși ai suveranului descălecat din Bavaria, așa-zișii „greci”, dintr-un segment al călătoriei, nefiind altceva decât reprezentanții romanității balcanice: „A doua zi au urmat călătoria spre Molo de unde se vede muntele Parnasu cu vârful cel acoperit de ninsoare. Calea trece prin cele mai romantice șesuri întrerupte de copaci, de stânci, riurele și rediuri, care toate aceste să învioșă de cetele păstorilor și a setenilor viniți de departe ca să zică: Vivat Riga Elenilor! În mare depărtare de la Molo strălucii călători sau întâmpinat de o mulțime de săteni și de fete în haîne de sărbătoare. Ei îndată au pus mâna pe frâul cailor și cu greu să mulțamea uni de a să atinge de scări seau numai de cai. Nu ați ostenit? iau întreat Riga. «O! nici cum, ba încă la Palati avem gând să vă cântăm și să dănuim [»]. În apropierea acestui mare sat să afla toți săteni înșărați lângă un arc de triumf făcut din dafini și înfrumusețat cu flori și roze, fiind fieștecare lăcuitor în mână un ram de dafin seau de oliv. Îndată ce au încetat o mică ploae, cete de tineri au înformat un danț cântând versul următor, carile vadește cumcă *acele mai frumoase fete a Grecii să găsească la poporul românilor machedoni ce i zic și koço-vlahi, cari români, în zilele împăratului Aurelian dișterândușă din Dachia, au trecut până în Machedonia unde să află așezați și trăesc din păstorie și negușitorie* (subl.n.)”⁵⁵.

Observăm, așadar, că această primă menționare în presa românească a existenței urmașilor romanității balcanice este percepută ca o identificare a lor cu neamul românesc ca atare⁵⁶ – percepție ce se va transforma, pe măsura înmulțirii informațiilor, într-o expresie a unității de neam și limbă a romanității moderne; în același timp, relatarea developează, cu premoniție, dualitatea simțămintelor naționale ale „cuțovlahilor”, ale aromânilor trăitori în teritoriile elene, atașamentul firesc al acestora față de Statul Grec contrapunându-se, în deceniile ce vor urma, revelării apartenenței lor la identitatea etnolingvistică și național-culturală românească, fapt ce va marca veritabile tragedii, pe fondul politicii de elenizare/deznaționalizare promovate de autoritățile și șovinistii greci.

„Versul următor”, menționat în text, este inserat în finalul relatării – din păcate doar în transliterare literară, privându-ne de o primă mostră, consemnată în presa românească a timpului, de „cântec” popular dialectal (deși este pus sub titlul

⁵⁵ xxx, *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839, p. 237.

⁵⁶ Un călător englez (G.F. Bowen) – a cărui mărturie a fost relativ recent redată circuitului științific –, contemporan cu menționatul rege al elenilor, trecând, în 1849, prin Tesalia și Epir, îi întâlnește și el pe vlahi, despre care are cunoștințe etnoistorice temeinice, inclusiv sorginea geografică: „Valahii care sălășluiesc în Grecia și Turcia își au obârșia în migrațiile care au părăsit malurile Dunării în Evul Mediu. Ca și compatrioții lor din Țara Românească, ei aparțin bisericii grecești și și-au păstrat limba, o latină scăpătată, foarte asemănătoare cu italiana, dar amestecată cu multe cuvinte slave” – Andrei Pippidi, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992], p. 11.

Cânticul unui june grec, este vorba, se înțelege, de un „june român”, ce-și cântă dragostea pentru tânăra ce-o dorește a-i fi mireasă, temă comună în lirica aromânească⁵⁷).

Treptat, opinia publică din Principate începe să fie familiarizată cu trecutul istoric al vlahilor balcanici, designați exclusiv sub apelativul de *români*; la începutul anilor '40, presa din Iași, București, Brașov, Blaj acordă o semnificativă atenție cunoașterii istoriei lor, integrată ansamblului neamului românesc: „Românii, cari după deosebitele provincii ce lăcuiesc, se numesc români, moldoveni seaŭ dacieni, adecă din Dacia”, au frați de-ai lor și pe cei care, „transplântată în Misia” de către Aurelian, separați de „maica patrie”, au mers în munții Macedoniei “să caute o viață măi potrivită cu deprinderile lor cele vechi: acele a unui popor păstoriu și resboinic”; este vorba de “acești români [care] însuflețiți de dorul independenței foarte mult aŭ contribuit la renașterea Greciei de astăzi”⁵⁸.

Pe baza prelucrării volumelor de călătorie ale diplomatului francez „de Puchevil”, publicate în anii '20 ai secolului al XIX-lea⁵⁹, este sintetizată istoria vlahilor balcanici – „megalo-valahitii, ce lăcuiesc în zilele noastre munții cei înalți a Pindului”, socotindu-se, „fără a da vre o dovadă istorică”, descendenți ai legiunilor conduse de Pompei, respectiv „valahii-masareți, re-urzitorii de Moshopoles, căria dederă numele de Voshopolis, politie de păstori”. Pe parcursul a mai multe pagini, sunt date și informații privind ocupațiile, trăsăturile morale, structura socială a acestor vlahi, a căror principală ocupație era creșterea ovinelor: “Turmele se cațără în coloane unde sosesc pe coastele munților; sunetul talangelor de la țapi și de la berbeci, sbierarea vitelor de tot feliul, acampaniază lungul șir al călătorilor Pindului, cari cu alor împoporare de vară acopăr șășurile Macedoniei; bătrâni, junii, bărbații, femeii, fete, copii merg încunjurați de dobitoace domestice, de cai puternici și de catări încarcați de pojijii, deasupra cărora cântă cucoșul, ceasornicul bordeilor, fețele tuturor strălucesc de sănătate, plini de nedejde merg să caute îmbelșugarea și o climă măi blândă sub corturi, și cea măi mare parte în sate unde și aŭ lăcuințele lor de earnă. Dacă înfățișare lor nu ar fi pacinică și păstorească, văzind neștine aceste coloane mișcătoare, ar gândi că să află în timpurile când Meazanoapte răvărea popoarale ei cele sterpitoare asupra țarilor nenorocite de Ameazăzi.

Asfel este *tabloul adevărat a românilor statornici și al românilor nomazi, ce vețuesc neștiuți de atâtea vecuri pe muntele Pindul* (subl.n.), ne având altă

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 237-238.

⁵⁸ Morangiés, *op. cit.* Articolul este inserat și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, nr. 29, 20 iulie 1842, pp. 228-232; nr. 30, 27 iulie 1842, pp. 233-237; fragmentar este reluat și în „Gazeta Transilvaniei”, VI, 1843, pp. 399-400, precum și în „Universul”, III, nr. 51, p. 204; nr. 52, 28 decembrie 1847, pp. 205-208.

⁵⁹ Vasile Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984, pp. 85-216.

ambiiție ce numai a petrece o viață simplă și pacinică de miș de oriș mai fericită decăt popoarăle neliniștite și neastămpărate, ce caută pretutindenea norocirea și nu o află nicăirea!”⁶⁰

Lectorilor moldoveni li se explicitează faptul că primii mari oameni politici și „de oaste” ai Greciei moderne nu sunt proveniți din rândul etnicilor grecilor, ci sunt „românî-anovlahî”, cu toate că aceștia erau „măi puținî la număr decăt greci”. Printre aceste personalități, sunt enumerați Colleti, născut la Calarita, „politie de români împoporată”, deținător al mai multe funcții la Atena, „și acum ambasador a craiului Greciei la Paris”; Vlahopolo, „acuma ministru de resboi”; Colocotroni, “cel întâi făptuitoriu slobozeniei, și care pentru a sa naționalitate se cheamă în Grecia Vlahos”; apoi, Caraiscachi, Vlaho Toader, Delianu Țapu, Vlahava, Jaca, Cionga, Cațandoni ș.a.; este menționat și „Baronul Sina, asemenea român de nație, este socotit din cei întâi bancheri a Europei”. În finalul acestui documentar istoric, autorul inserează un

TABLO STATISTIC

a românilor Greciei, dupre calculul apropietoriu a lui Pucvil

Împoporarea deosebitelor cantoane

Malacasiții seaș calaritiții	12.825
Aspropotamiții	11.150
Mezvoții	9.350
Zagoriții	5.650
Valahî statornici	38.978
Bobieniș seaș Bomaî ce sunt acum amestecați cu greci și albanezi creștini formează trei seminții	10.995
Dasareții seaș masareții ce sunt valahî Macedonieni cătră care trebuie a să alătura și patru miș nomazi	18.500
Totalul general al populației valahice în Grecia continentală este de	74.470 ⁶¹

Paralel cu aceste prelucrări istorice, într-o cunoscută gazetă românească din Transilvania sunt publicate mai multe mostre de literatură populară „în dialectulu macedonicu”, sugestive pentru interesul ce-l acorda mentorul publicației, filologul Timotei Cipariu, cunoașterii tuturor tulpinilor urmașilor romanității răsăritene⁶².

⁶⁰ Morangiés, *op. cit.*, p. 13.

⁶¹ *Ibid.*, p. 16.

⁶² Ele ilustrează – prin două astfel de mostre literare – tendința latinizantă a principiilor filologului transilvănean; prima este însoțită de o notiță cu exemplificarea unora dintre cuvinte, iar parabola

Cu anii 1848-1849, se deschide un nou capitol în istoria românismului – dens din perspectiva relevării substanței sale la nivelul opiniei publice și a ansamblului societății românești nord-dunărene, perioadă demarată sub semnul interesului manifestat acut din partea revoluționarilor pașoptiști, al făuritorilor Statului modern român față de problematica național-cultural tot mai complexă a multiplelor tulpini românești.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozsdu Alapítvány Története (1870-1952)* (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), non publisher, Budapesta-Budapest, 1995.
- xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839.
- Cipariu, Timotei, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.
- Cosmescu, C.I., *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). *Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare*, Institut. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903.
- Duma, Lazăr, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, August 1909.
- Grande, Grigore H., *Dimitrie Cosacovici*, în „Albina Pindului”, I, nr 3, 15 iulie 1868.
- Isar, Nicolae, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999.
- Kogălniceanu, Mihail. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, par Michel de Kogalnitchean*. Tome premier *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241- 1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837.
- _____, *Opere*, vol. II. *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
- Lascu, Stoica, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013.
- _____, (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016.
- Lupaș, Ioan, *Emanuil Gozsdu 1802-1870. Originea și opera sa, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940* (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 [Extras]), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940.
- Madgearu, Alexandru, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

cealaltă este transliterată – *Curiosita si avde nale (Curiositatea de a audî lucruri nóa)*. În dialectul macedonicu, în „Organul luminării”, I, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; respectiv, *Dicumu face omlu, afla* (In Dialectul macedonicu) – *Ibidem*, I, nr. X, 8 martie 1847, p. 48.

- Maier, Petru, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Morangié, *Les Romounis de l'Anovalachie. Românii din Anovlahia* [text bilingv], în „Spicuitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841.
- Murgu, Eftimie, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Nistor, I.I. *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl./).
- Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu (Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii române*), București, 1983.
- Pippidi, Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992].
- xxx *Școala Ardeleană*. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Floarea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, 1983.
- Tega, Vasile, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984.
- Tulbure, Gheorghe, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909.
- Urechiă, V.A., *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880.